

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra nederlandistiky

NEDERLANDSE SOMATISCHE FRASEOLOGISMEN

EN HUN TSJECHISCHE EQUIVALENTEN

IN HET PARALLELE CORPUS INTERCORP

DUTCH SOMATIC PHRASEOLOGISMS AND THEIR CZECH EQUIVALENTS

IN THE PARALLEL CORPUS INTERCORP

Bakalářská diplomová práce

Autor: Dita Macáková

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Křížová, Ph.D.

OLOMOUC 2015

Verklaring

Hierbij verklaar ik dat ik mijn scriptie zelfstandig onder begeleiding van Mgr. Kateřina Křížová, Ph.D. heb geschreven en dat ik alle gebruikte literatuur en ook andere bronnen heb vermeld.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí práce Mgr. Kateřiny Křížové, Ph.D. a že jsem v ní uvedla veškerou použitou literaturu i ostatní zdroje.

V Olomouci dne .....

.....

Dita Macáková

Dankbetuiging

Op deze plaats wil ik graag mijn scriptiebegeleider, Mgr. Kateřina Křížová, Ph.D., bedanken voor haar geduld, behulpzaamheid, waardevolle adviezen en opmerkingen bij de verwerking van mijn bachelorscriptie. Een woord van dank gaat ook naar Rob, Klára en mijn moeder die altijd klaar voor mij staan.

Inhoud

Inleiding	6
1 Cognitieve taalkunde	9
1.1 Karakteristiek van de discipline	9
1.2 Geschiedenis van de cognitieve taalkunde	10
1.3 Basisrichtingen binnen de cognitieve taalkunde	12
1.4 Grondbeginselen van de cognitieve taalkunde	13
1.4.1 Categoriëatie	16
1.4.2 Metaforen	17
2 Fraseologie en idiomatiek	20
2.1 Karakteristiek van de discipline	20
2.2 Basisbegrippen	20
2.3 Kenmerken van fraseologische eenheden	21
2.4 Indeling van fraseologische eenheden	23
2.5 Fraseologismen vanuit het cognitieve standpunt	24
3 Somatismen in de taal	26
3.1 Lichamelijk perspectief	26
3.2 Hoofd en zintuigen	27
3.3 Somatische fraseologismen	30
4 Confronterende taalkunde	32
4.1 Karakteristiek van de discipline	32
4.2 Equivalentie	33
4.3 Vertaalbaarheid van fraseologische eenheden	35
5 Nederlandse somatische fraseologismen in InterCorp	38
5.1 Taalcorpus en InterCorp	38
5.2 Vraagstelling en werkwijze	40
5.3 Vergelijkende analyse	42
5.3.1 <i>Oor</i>	42
5.3.2 <i>Neus</i>	43
5.3.3 <i>Mond</i>	44
5.3.4 <i>Hoofd</i>	45
5.3.5 <i>Oog</i>	46
5.4 Samenvatting	48
Conclusie	50

Resumé in het Tsjechisch	52
Summary	53
Bronnen.....	54
Bijlagen.....	I
Bijlage I: Lijst van de Nederlandse literaire werken in de “kern” van het InterCorp en hun vertalers.....	I
Bijlage II: Lijst van de opgezochte Nederlandse fraseologismen en hun frequentie...	III
Anotace	58

Inleiding

Het gebeurt vaak dat mensen de juiste woorden niet kunnen vinden, als ze iets willen uitdrukken of beschrijven. Soms is de gewone woordenschat niet voldoende. In deze gevallen biedt zich een oplossing: het is mogelijk een specifieke groep woordverbindingen, de zogenaamde fraseologismen, te benutten. Deze worden al jaren in de taal gebruikt en hebben bijzondere kenmerken – ze kunnen precies, treffend, duidelijk en vooral beknopt bepaalde situaties, gedachten of gevoelens weergeven; ze zijn ook vaak op een specifieke ervaring of op een werkelijkheid gebaseerd.

Elke taal beschikt over een hoeveelheid van fraseologismen, maar ze zijn niet altijd dezelfde. Dit heeft te maken met de verschillen tussen elke (taal)gemeenschap. De taal is niet alleen een communicatiemiddel, maar “ook een soort van weerspiegeling van de conceptuele wereld van de cultuurgemeenschap.”¹ Dat betekent dat de realiteit, het begrip van de wereld, de cultuur, de geschiedenis of bijv. de levensvoorwaarden een onbetwistbare invloed hebben op de gedaante van de taal. In elke taal zijn benamingen van bepaalde verschijnselen te vinden waarvoor er geen equivalenten in de andere talen bestaan want deze verschijnselen zijn op andere plaatsen onbekend, dus er is ook geen behoefte om een naam daarvoor te hebben.

Hierbij dient echter opgemerkt te worden, dat het niet altijd passend is om fraseologismen te gebruiken. Hun gebruik is bovendien niet altijd makkelijk, vooral in een vreemde taal. Op andere kant maken de fraseologismen de taal bont en meer ingewikkeld. Met andere woorden, of fraseologismen, gezegd: de fraseologismen geven de taal een kleur, “zijn het zout van een taal”² en maken de manier van uitdrukken van elke persoon rijker en interessanter voor iedereen die in contact met hem komt. Daarom vind ik fraseologie een merkwaardig onderzoeksonderwerp voor mijn bachelorscriptie.

De thematiek van de fraseologie is echter heel uitgebreid en daarom moest het onderwerp van deze scriptie beperkt worden. Ik heb de somatisme gekozen, dat wil zeggen de fraseologismen verbonden met het menselijke lichaam en zijn gedeeltes. Aangezien de lijst van somatisme nogal omvangrijk is, besloot ik alleen bepaalde

---

¹ DIRVEN, René, 1999. gecit. volgens HRNČÍŘOVÁ, Zdenka. *Somatisme fraseologische uitdrukkingen in het Nederlands en het Tsjechisch*. Thesaurus polyglottus, Wrocław 2004, p. 151.

² EEDEN, Ed van. *Groot spreekwoordenboek*. Aartselaar: Zuidnederlandse Uitgeverij, 1997, boekomslog. ISBN 90-243-6357-8.

somatismen te onderzoeken, namelijk de somatismen die een betrekking op het hoofd en op de zintuigorganen hebben. Deze zal ik in het Nederlands en het Tsjechisch met behulp van het parallelle corpus InterCorp benaderen en vergelijken. De uitgangstaal (of brontaal) voor het onderzoek is het Nederlands. Eerst wil ik de gekozen Nederlandse somatische fraseologismen opzoeken in het parallelle corpus InterCorp, namelijk in zijn subcorpus dat alleen Nederlandse literaire teksten bevat. Vervolgens ga ik hun Tsjechische vertaalequivalenten onderzoeken. Bij deze equivalenten wil ik vooral de mate van gelijkheid (soort equivalentie) nagaan. De belangrijkste vragen die ik tijdens deze zoektocht zal proberen te beantwoorden, zijn: In welke mate zijn de gekozen Nederlandse somatische fraseologismen in het InterCorp vertegenwoordigd? Worden de opgezochte Nederlandse fraseologismen met behulp van Tsjechische fraseologismen vertaald? Bevatten de Tsjechische fraseologische equivalenten dezelfde somatismen als de Nederlandse fraseologismen?

Hoewel er tussen het Nederlands en het Tsjechisch veel verschillen te vinden zijn wat de morfologie en de syntaxis betreft, verwacht ik dat het in het geval van de somatische fraseologismen niet volledig hoeft te gelden omdat somatismen mijns inziens tot de taaluniversalia horen. Daarom veronderstel ik ook dat de Nederlandse somatische fraseologismen in het InterCorp niet moeilijk te vinden zullen zijn, dat hun Tsjechische vertalingen meestal van fraseologische aard zullen zijn en dat ze bovendien dezelfde somatische lexicale component zullen bevatten.

Deze scriptie is onderverdeeld in vijf hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk bevat de algemene inleiding in de cognitieve taalkunde en de principes van deze discipline. Het tweede hoofdstuk betreft de fraseologie en concentreert zich op haar onderzoeksobject en ook op de benadering van de fraseologie vanuit het perspectief van de cognitieve taalwetenschap. In het derde hoofdstuk worden het menselijke lichaam en de somatismen i.v.m. de taal en de fraseologie besproken. Het vierde hoofdstuk gaat over de confronterende taalkunde, de equivalentie en er wordt ook de typologie van equivalentie voor het onderzoek voorgesteld en uitgelegd. In het vijfde hoofdstuk geef ik eerst een korte karakteristiek van het taalcorpus in het algemeen en van het parallelle corpus InterCorp dat de fundamentele bron voor mijn onderzoek vormt. Daarna volgen de vraagstelling, methodes van mijn onderzoek en de vergelijkende analyse van de Nederlandse somatische fraseologismen en hun Tsjechische vertaalequivalenten. Ten slotte worden de onderzoeksresultaten beschreven en de onderzoeksvragen beantwoord. Een onscheidbaar

onderdeel van deze bachelorscriptie zijn de bijlagen met o.a. de lijst van de onderzochte Nederlandse fraseologismen.

1 Cognitieve taalkunde

1.1 Karakteristiek van de discipline

De taal is een verschijnsel, “een culturele feit”,¹ dat een gemeenschap eigen is, en wordt ook door een gemeenschap gedeeld. Het gaat over een pakket regels dat geldig is en wordt gebruikt en tegelijk over een meerlagige en ingewikkelde structuur. De taal begeleidt ons al duizenden (misschien wel miljoenen) jaren. Een gezond mens wordt geboren zowel met een spraakkanaal, het vermogen dat hem fysiologisch het spreken mogelijk maakt, “alsook met een aanleg om een taal te kunnen beheersen. Dat is meestal de taal waarmee hij in contact komt vanaf de geboorte”.² Indien de taal iets gemeenschappelijks voor een bepaalde groep mensen is, worden daarin ook de gemeenschappelijke ervaringen en veranderingen in het denken weerspiegelt. De taal verbindt ons met onze voorvaderen en tijdgenoten. Hij functioneert dus als een soort geheugen of sociaal bewustzijn, omdat het ook hun weerspiegeling van de wereld in zich bewaart, en zijn waarde daarom nog hoger is.

Het is duidelijk dat de taal voor de communicatie en voor het uitdrukken van een mededeling dient. Maar dat is niet zijn enige functie. Daarnaast dient de taal ook voor de cognitie van de wereld om ons heen, hetgeen zijn sporen daarin achterlaat. Een conceptie van de taal als een weerspiegeling van de werkelijkheid komt in principe overeen met de beginselen van een taalwetenschappelijke discipline genoemd **cognitieve taalkunde**. De cognitieve taalkunde hoort bij de cognitieve wetenschappen. Deze wetenschappen, op basis van het attribuut *cognitief*³, oriënteren zich op het leren kennen en daarmee verbonden psychische processen, zoals het denken, de perceptie, het leren, etc.; in het algemeen op het functioneren van de menselijke geest. De cognitieve taalkunde vat de taal op als een cognitief werktuig en houdt zich bezig met wat het (niet alleen) over de mens kan zeggen. Afzonderlijke cognitieve wetenschappen – menswetenschappen evenals natuurwetenschappen – hebben veel overeenkomstige belangen en maken wederzijds

---

¹ BEDNAŘÍKOVÁ, Božena (ed). *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, p. 246.

² ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. 2° dr. Olomouc: Rubico, 2008, p. 41. ISBN 978-807-3460-938.

³ Cognitief betekent “de kennis betreffende”. Cognitief. In: BOON, T. den en GEERAERTS, D. *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal*: 3 Dl. 14e dr. Utrecht: Van Dale Lexicografie, 2005. Elektronische versie.

gebruik van eigen methoden en bevindingen, wat hun inter- of transdisciplinaire karakter impliceert. Dankzij de combinatie van de humanistische en de natuurwetenschappelijke houding is het mogelijk de interconnectie van de taal en mentale processen diepgaand te onderzoeken.

1.2 Geschiedenis van de cognitieve taalkunde

De herkomst van de cognitieve taalkunde kan worden gesitueerd in de periode na de Tweede Wereldoorlog, die veranderingen op bijna alle gebieden van het menselijke leven veroorzaakte, de taalkunde niet uitgezonderd. Het resultaat was dat de tot dusver bestaande methodiek en houding werden gewijzigd, maar dat er ook nieuwe, vaak grensdisciplines zijn ontstaan. Deze disciplines combineerden de opvattingen en bevindingen van meerdere traditionele vakken. In de jaren zeventig werd op het gebied van de taalkunde de zogenaamde **pragmatische wending** verwezenlijkt, en naast het traditionele taalsysteem (dat betekent de regels van de taal in de engere zin of *langue* in de terminologie van F. de Saussure) werd de aandacht eerder op de “pragmatische factoren”,⁴ oftewel op de uiterlijke elementen buiten de taal, gevestigd. De buitentalige factoren hebben ook invloed op de taal en de communicatieproces en we kunnen ze bij het onderzoeken van de taal niet veronachtzamen. Vervolgens werd de taalkunde bijv. met wiskunde, psychologie, maatschappijleer of antropologie verbonden, en heeft men zich ook op de cognitieve functies van de taal georiënteerd.

De cognitieve taalkunde en daarmee verbonden term **het linguïstische wereldbeeld**⁵ zijn dus in vergelijking met de geschiedenis van de taalkunde nogal nieuwe concepten waarover pas in de laatste vier decennia wordt gesproken. Bepaalde equivalenten van het linguïstische wereldbeeld (hoewel ze nog de moderne conceptie niet bevatten) en de eerste theorieën van **het linguïstische relativisme**⁶ zijn echter mogelijk al in de oudere studies te vinden. Hun auteurs kunnen we dus als voorgangers van de hedendaagse cognitieve taalkundigen beschouwen.

---

⁴ ČERNÝ, Jiří. *Malé dějiny lingvistiky*. 1° dr. Praha: Portál, 2005, p. 196. ISBN 80-717-8908-9.

⁵ Deze term – zoals het heden ten dage men begrijpt – wordt voor de eerste keer gebruikt in 1986 in de werken van de taalkundigen uit Lublin. VAŇKOVÁ, Irena. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. 1° dr. Praha: Karolinum, 2005, p. 46. ISBN 80-246-0919-3.

⁶ i.a.w. een hypothese dat de taal de visie op de wereld determineert.

Al in de 18^e eeuw begreep **Johann Gottfried von Herder** de taal als een verschijnsel dat een gemeenschap eigen is. De taal is volgens hem met het denken verbonden en heeft ook invloed daarop. Deze relatie manifesteert zich door de verschillen tussen de culturen. De spraak geeft de wereld een structuur, hetgeen Herder op het voorbeeld van de taal van de oude Joden bewijst.⁷

De ideeën van **Wilhelm von Humboldt** zijn op de theorieën van Herder gebaseerd. Volgens Humboldt wordt de mentaliteit van de gegeven gemeenschap (hij gebruikt het begrip *Volksgeist*, dus “volksgeest”) en de daarin opgenomen visie van de wereld (zgn. *Weltansicht*,⁸ dus “wereldaanzicht”) in de taal weerspiegeld. Dat geeft ook haar karakter aan. Humboldt stelde dat “de talen niet door de klanken en de tekens, maar door het wereldbeeld van elkaar variëren.”⁹

Met een “voor-” cognitieve houding kunnen we ook de theorieën van **Ernst Cassirer** identificeren. Ze zijn gebaseerd op het scheppen en het leren kennen van de realiteit door de taal. Vanuit zijn visie wordt de zakelijke wereld door de geest gevormd. De taal functioneert als “geestelijke energie”,¹⁰ die de vorm van de wereld maakt.

De nalatenschap van Humboldt (niet alleen wat de relatie met de taal betreft) bracht in het begin van de 20^e eeuw naar de Verenigde Staten **Franz Boas**. Hij heeft daar belangrijk bijgedragen aan het oprichten van de antropologie en haar koppeling met andere vakken. Op het gebied van de taalkunde zette hij zich in voor het beoordelen van de talen binnen hun eigen criteria, in plaats van het overnemen van de categorieën van andere talen. Daarbij kwam hij uit op de theorie van **het culturele relativisme**.¹¹

De traditie van het Duitse romantisme en het culturele relativisme van Boas weerspiegelden zich verder in het werk van de Amerikaanse (taalkundige) antropologen. Zeker de aandacht waard is de hypothese van **Sapir en Whorf** van de jaren dertig van de

---

⁷ In hun taal overwogen de werkwoorden over de substantieven – dat verwijst naar het feit dat ze de wereld als voortdurend gebeuren waarnamen. BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4e dr. Praha: Triton, 2003, p. 93. ISBN 80-725-4321-0.

⁸ ČERNÝ, *Úvod do studia jazyka* (2008), 223.

⁹ BUDIL, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, (2003), 295.

¹⁰ VRHEL, František. *Základy etnolingvistiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, p. 46.

¹¹ Dit relativisme was gedeeltelijk ook het linguïstische relativisme. Volgens Boas wordt de taal door de cultuur en denkwijze van de gemeenschap gedetermineerd en daarom heeft elke taal ook zijn eigen manier van het classificeren en maakt ook zijn eigen associaties. VRHEL, *Základy etnolingvistiky* (1981), 58-59.

20^e eeuw, ook bekend als **de hypothese van linguïstische relativiteit**. Haar auteur is de antropoloog **Edward Sapir**. Deze theorie werd daarna door zijn leerling **Benjamin Lee Whorf** uitgewerkt. Volgens deze theorie schept elke taal in de gegeven omgeving een andere visie van de wereld en geeft het een eigen “gedaante” aan de realiteit, die door de sprekers worden aangenomen.¹² Tegelijkertijd “wordt onze denkwijze door de taal beïnvloed, hetgeen men “het linguïstisch determinisme”¹³ noemt.

Het exact ontstaan van de cognitieve taalkunde is niet mogelijk vast te leggen. Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw kreeg een groep Amerikaanse taalkundigen (met name **George Lakoff, Mark Johnson, Mark Turner, Ronald Langacker** en **Leonard Talmy**) belangstelling voor de relatie tussen de taal en zijn betekenis die in de werkelijkheid vastgesteld is. Over een cognitieve houding tegenover de taal wordt “vooral vanaf het begin van de jaren tachtig expliciet gesproken”.¹⁴ In deze tijd werden de eerste cognitieve werkstukken gepubliceerd. In het jaar 1989 werd dan het eerste internationale congres gehouden, gevolgd door het oprichten van associaties en tijdschriften gericht op de cognitieve taalkunde. Ook het publiek werd van deze discipline bewuster gemaakt. Vandaag de dag is het al een volledig erkende linguïstische houding (of vak).

De personages op het gebied van de Europese cognitieve taalkunde verdienen echter ook de aandacht. Belangrijk bijv. is hier de semantische school van Lublin (**Ryszard Tokarski, Jerzy Bartmiński, Renata Grzegorzyczkowa** of **Anna Pajdzińska**). In Tsjechië houdt men zich bezig met de taalkunde in het kader van de cognitieve houding bijv. door **Igor Němec** of **Irena Vaňková**.

1.3 Basisrichtingen binnen de cognitieve taalkunde

De belangensfeer van de cognitieve taalkunde is nogal breed en daarom is het mogelijk binnen het kader van deze discipline meerdere houdingen en oriëntaties te

---

¹² Zowel Sapir als Whorf hielden zich bezig met het onderzoeken van de oorspronkelijke Amerikaanse gemeenschappen (en hun talen), wat de basis voor hun hypothese vormde. Als een voorbeeld dient de taal van de etnische groep Hopi, die de grammaticale categorieën voor de tijd mist. Als gevolg daarvan hebben ze ook een andere conceptie van de tijd dan wij. BUDIL, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie* (2003), 294.

¹³ Ibid., 294.

¹⁴ Lingvistika kognitivní. In: BACHMANNOVÁ, Jarmila et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002, p. 246. ISBN 80-710-6484-X.

onderscheiden. Voor het doel van deze scriptie is het voldoende om twee basisrichtingen ter sprake te brengen.

De eerste richting concentreert zich op de taal in verband met de hersens en het denken en daarom staat haar zeer dicht bij neurologie en psychologie. Onder de medestanders van deze richting worden vooral de Amerikaanse taalkundigen als Lakoff, Johnson, etc. gerangschikt. Ze houden hun aandacht ook bij de *taaluniversalia*.¹⁵

De tweede groep, vertegenwoordigd bijv. door de Poolse cognitieve taalkundigen (Bartmiński, Grzegorzycowa), heeft nauwere betrekkingen tot de culturele antropologie en de etnologie. Deze taalkundigen benadrukken het sociale en het culturele aspect van de taal en hun doel is “de reconstructie van de individuele linguïstische beelden van de wereld, de vergelijking en interpretatie daarvan”.¹⁶

1.4 Grondbeginselen van de cognitieve taalkunde

“Een van de uitgangspunten van de cognitieve taalkunde is de opvatting van de taal als een werktuig/deel van de algemene kennis”.¹⁷ Met andere woorden het “een deel van het begrijpen, het categoriseren, het scheppen van een beeld van de wereld plus het overgeven daaraan uitmaakt”.¹⁸ Tegelijkertijd is het nauw verbonden met andere cognitieve competenties, zoals de al genoemde perceptie en de categorisatie, maar ook met geheugen. Het is nodig daaraan toe te voegen dat de relatie tussen de taal en het denken geen veronderstelling is, maar een feit die “door neurobiologische onderzoeken bewezen werd”.¹⁹ Dat gezegd hebbende, biedt zich de bewering aan dat de taal veel over het werken van mentale processen en hun karakter verklaart.

---

¹⁵ Bij dit begrip worden “de elementen, die in alle talen te vinden zijn” bedoeld. SALZMANN, Zdenek. *Linguistic anthropology: a short introduction*. Praha: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2012, p. 19. ISBN 978-808-6879-321. Met het onderzoeken en verzamelen van deze begrippen houdt zich bijv. bezig Anna Wierzbicka. Bij deze begrippen horen volgens haar o.a. tijdbepaling *voor/na*, plaatsbepaling *hier*, kwantors *een*, *twee* of de werkwoorden die de zintuiglijke indrukken uitdrukken. WIERZBICKA, Anna. *Semantics: primes and universals*. Oxford: Oxford University Press, 1996, XII, p. 35. ISBN 01-987-0003-2.

¹⁶ VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 35.

¹⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky* (2015), 161.

¹⁸ VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 21.

¹⁹ *Ibid.*, 23.

Een andere belangrijke grondslag is de mening dat de cognitie (ten minste in grote mate) **relatief en individueel** is. De mens is van nature voorzien van het geestelijke en het lichamelijke aspect, hetgeen hem aan een kant beperkt en aan de andere veel dingen mogelijk maakt. Dat heeft wezenlijke invloed op het leren kennen, omdat het gebaseerd is op de ervaringen die we door middel van ons lichaam hebben gemaakt. Als deze “voorziening” van de mensheid ongeveer dezelfde is, kan men verwachten dat er ook overeenkomsten i.v.m. de cognitie voorkomen.

Onze persoon functioneert als een soort schaal²⁰ voor de classificatie van de wereld. Het is een middelpunt dat ons daarin verankert. Deze conceptie van de wereld wordt “**antropomorfische visie**”²¹ genoemd. We nemen alles subjectief waar, we horen bijv. slechts geluiden van bepaalde frequentie, dat betekent echter niet dat de andere geluiden niet bestaan etc. Ons perspectief speelt een rol bij het bepalen van de grootte (een muis is vanuit ons oogpunt onbelangrijk klein en een olifant blijkt gigantisch), etc.

Niet op de laatste plaats wordt de taal ook door de (culturele, sociale, geografische) omgeving beïnvloedt. De weerspiegeling van de wereld in de taal van een lid van een oorspronkelijke Afrikaanse volksstam is dus anders dan de weerspiegeling van een inwoner van een land in West-Europa.

Hoewel niets van het genoemde het bestaan van de objectieve realiteit, die we op basis van de wetenschap leren kennen, uitsluit, modificeren al deze factoren echter de perceptie en de navolgende interpretatie van de werkelijkheid. De overtuiging, “dat de taal door onze lichamelijke, fysieke, sociale en culturele ervaring wordt gemotiveerd, wordt belichaming (*embodiment*) genoemd”²².

Als ander beginsel kunnen we **het linguïstische wereldbeeld** beschouwen. Het is een combinatie van de stellingen van dit hoofdstuk. Het gaat om een beeld van de werkelijkheid, dat “als gevolg van de interactie van de mens met de wereld”²³ is ontstaan. Dit wereldbeeld wordt door de waarneming en interpretatie van de werkelijkheid gevormd

---

²⁰ Deze benaming kan in dit geval ook letterlijk begrepen worden – als men zich realiseert dat de maateenheden (vooral door de pragmatische aspect) zoals *el*, *duim*, *voet* of oud-Tsjechisch *stap* op basis van de desbetreffende afmetingen van lichaamsdelen werden afgeleid. Ze zijn voor ons natuurlijk en ongeveer dezelfde, hoewel ze niet zo precies zijn als andere maatheden (zonder lichamenlijk basis).

²¹ BEDNAŘÍKOVÁ, *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky* (2015), 247.

²² Ibid., 164.

²³ BEDNAŘÍKOVÁ, *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky* (2015), 242.

en het wordt door de taal uitgedrukt. Het is dan ook voor alle sprekers van één taal gemeenschappelijk. Onder dit beeld valt ook de perceptie van onszelf, omdat we ook een deel van de realiteit uitmaken.

Diepgaand houden zich bijv. de Poolse cognitieve taalkundigen als Bartmiński, Grzegorzczkova e. a. met de definitie van het begrip het linguïstische wereldbeeld bezig en bieden tegelijk meerdere definities aan.²⁴ Voor het onderwerp van deze scriptie is hun exacte woordelijke inhoud niet het kernpunt; belangrijk is eerder wat ze met elkaar gemeen hebben: het gaat over een interpretatie en een manier van het begrijpen van de wereld, gedeeld door een gemeenschap, die zich ook in haar taal weerspiegelen.

Voor het linguïstische beeld van de wereld is het typisch dat het verandert en reageert op het wijzigen van de behoeften van de gemeenschap. Kortgeleden is duidelijk een poging gedaan om de woorden te vervangen die een bepaalde negatieve betekenis of een soort vooroordeel bevatten.

Het begrip dat centraal staat voor de cognitieve taalkunde is **de betekenis**. De betekenis kan in de cognitieve taalkunde onderzocht worden door middel van gebruikte gewone²⁵ taal, dus door de woordenschat van de gegeven taal. Deze woordenschat vangt het eenvoudige tot naïeve, stereotype wereldbeeld.²⁶ De cognitieve taalkunde probeert de betrekking tussen het begrip (een taalelement) en het genoemde feit (die binnen de taal hoort) vast te stellen. We kunnen deze twee componenten niet geïsoleerd van elkaar bekijken, omdat de cognitieve taalkunde zegt “dat het niet mogelijk is om de linguïstische betekenis (dus de informatie die we tijdens de spraak gebruiken) van de extralinguïstische betekenis (dus alle andere dingen die we over een bepaald verschijnsel weten, maar die niet noodzakelijk voor de spraak zijn) van elkaar te scheiden.”²⁷

---

²⁴ zie meer bij VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 51-2.

²⁵ In dit geval is de gewone, dagelijkse taal wezenlijk – vaktaal is niet geschikt (omdat het niet door iedereen gedeeld wordt en het wordt gebruikt voor bepaalde bedoelingen); tegelijk zijn ook kunst- en folkloreteksten passend. VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 53.

²⁶ Als ons lexicon zich op de antropomorfe perspectief baseert, is het ook rijk aan uitdrukkingen die verschillende betrekkingen op het lichaam hebben.

²⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky* (2015), 163.

Het woord beschikt over een woordenboekdefinitie (*denotatie*²⁸), maar vaak krijg het ook bepaalde *connotaties*,²⁹ die het gebruik van het woord beïnvloeden. De connotaties van een begrip met dezelfde woordenboekdefinitie kunnen in verschillende talen veranderen.³⁰ Zoals Ibarretxe-Antuñano en Valenzuela vermelden, “één van de principes van de taal is dat het op het gebruik berust”.³¹ De connotaties krijgen we onder de knie pas tijdens het taalgebruik, en zo komen we terug op de empirische grondslag, die een rol in het linguïstische wereldbeeld speelt.

Naarmate de cognitieve taalkunde een belangstelling voor de betekenis heeft, het komt tot het **wegvegen van de grens tussen het linguïstische en het extralinguïstische**, en wordt er een diepe aansluiting tussen de taal, het denken, de cultuur, de wereld en de maatschappij bewezen.

1.4.1 Categorisatie

Het feit dat de mens de wereld als wereld aanvaardt en hij zich daarin oriënteert is gegeven door het ordenen en vormen van een overzicht. Deze ordening voeren we uit door de categorisatie. Dat is “een van de mechanismen die de taal- en andere cognitieve vermogens verbindt”³² en volgens Lakoff en Johnson sturen de gecreëerde concepten “ons dagelijks functioneren tot in de kleinste details”.³³ Om alle verschijnselen in de wereld in bepaalde categorieën rang te schikken en algemene concepten en structuren van de

---

²⁸ Denotatie is “de zakelijke, cognitieve kern van de betekenis, die niet van de situatie afhankelijk is”. Denotát. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002, p. 106.

²⁹ Dat betekent de voorstellingen en “woordbijbetekenissen van emotionele aard zoals negativiteit, enthousiasme, afstandelijkheid, taboe, enz. Zulke gevoelswaarde komt bovenop de betekenis van een woord.” DIRVEN, Rene en Marjolyn VERSPOOR. *Cognitieve inleiding tot taal en taalwetenschap*. 1^e dr. Leuven: Acco, 1999, p. 298. ISBN 90-334-4285-X.

³⁰ Connotaties hebben in vergelijking met denotaties een zeer subjectief karakter. Door connotaties uit te trekken kunnen we bepaalde stereotypen ontdekken in het linguïstische wereldbeeld van een gegeven gemeenschap. Deze stereotypen (vaak verouderd, soms heel sterk/zwak/negatief/positief) nemen we over samen met het leren van onze moedertaal.

³¹ BEDNAŘÍKOVÁ, *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky* (2015), 165.

³² Ibid., 163.

³³ LAKOFF, George en Mark JOHNSON. *Leven in metaforen*. Vert. Dam, Monique van. Nijmegen: Uitgeverij SUN, 1999. p. 11. ISBN 90-6168-665-2.

werkelijkheid te vormen, dient ons onze moedertaal. Daarin wordt al een specifieke visie van de wereld geïntegreerd, hetgeen zich ook in de categorisatie weerspiegelt.³⁴

1.4.2 Metaforen

Met de betekenis wordt verder gewerkt in de cognitieve taalkunde, omdat “de **betekenisverschuiving** als het belangrijkste doel van de taal wordt beschouwd”.³⁵ De betekenisverschuiving is over het algemeen bekend als de **metafoor**.³⁶

We onderscheiden nog een andere groep uitdrukkingen, die ook op basis van de verschuiving werken. In dit geval gaat het om de **metonymie**, en betreft de verschuiving van de benaming. “We [...] gebruiken (de benaming van) een entiteit om te verwijzen naar een andere entiteit die er op een bepaalde manier aan verwant is.”³⁷ Als een specifieke soort metonymie wordt ook **synecdoche**³⁸ genoemd. Het is dus wel duidelijk dat we in principe twee verschillende middelen hebben die in de taal voor de verschuiving (van de betekenis/benaming) dienen. Beide gebruiken we dagelijks en beide hebben dezelfde functie – “het begrip te verschaffen”.³⁹

Metafoor (en natuurlijk ook metonymie) is dan een ander sleutelbegrip op het gebied van de cognitieve taalkunde. Of we ons met de cognitieve houding tegenover de taal vereenzelvigen of niet, zonder grote moeite kunnen we opmerken dat onze taal⁴⁰ geheel doorgedrongen is door metaforen en meestal zijn we ons daar niet van bewust. Misschien beschouwen we metaforen slechts als een dichtertlijk element, een voorrecht van de

---

³⁴ Als een voorbeeld dienen de werkwoorden *mýt* en *prát* in Slavische talen, gebruikt afhankelijk van het voorwerp die de activiteit ondergaat. In Germaanse en Romaanse talen, daarentegen, wordt ongeacht het voorwerp alleen maar een werkwoord gebruikt – *wassen* (*to wash, waschen, lavar, lavare*). VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 69.

³⁵ VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 33.

³⁶ Metafoor wordt gedefinieerd als een “overdrachtelijk taalgebruik in het algemeen (gebaseerd op vergelijking), stijlfiguur of betekenisverandering waarbij een woord, uitdrukking of niet-verbaal gegeven gebruikt wordt als naam/teken voor iets waarop ze in letterlijke zin niet van toepassing zijn”. Metafoor. In: *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal* (2005), elektronische versie.

³⁷ LAKOFF, JOHNSON, *Leven in metaforen* (2002), 42.

³⁸ Bij synecdoche gaat het om “stijlfiguur van de gedeeltelijke aanduiding”. Synecdoche. In: *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal* (2005), elektronische versie.

³⁹ LAKOFF, JOHNSON, *Leven in metaforen* (2002), 43.

⁴⁰ Niet alleen de taal, maar ook de cultuur, bijv. in de religie komen vaak symbolen voor die andere entiteiten vertegenwoordigen.

kunstwerken en kunsttaal, toch gebruiken we ze helemaal automatisch en conventioneel. Dat wijst op hun verankering in onze taal.

Het antwoord op de vraag waar de metaforen in onze gewone taal vandaan komen is een constatering van de cognitieve taalkundigen: ons denken en begrijpen van de wereld is op metaforen (en metonymieën) gebaseerd en daarmee gestructureerd, en de taal werkt in dit geval alleen als “bediende” of “bemiddelaar”. “Metaforen zijn (vanuit dit gezichtspunt) geen taalproduct”.⁴¹ Het maken van de metaforen die “*image schemas* worden genoemd is dan het werk van onze voorstellingsvermogens”.⁴²

Wat echter het meest opvallend en meest belangrijk is, is dat de meerderheid van deze metaforen weer “door de lichamelijke ervaring gemotiveerd”⁴³ is. Als we ons dan hierop concentreren, kunnen we een abstracte betekenisverschuiving van duidelijke, scherp omliggende uitdrukkingen zien.⁴⁴ Dit soort betekenisverschuiving, “het gebruik van bepaalde en fysieke structuren voor een abstracte benaming wordt “de conceptuele metafoor”⁴⁵ genoemd. Een voorbeeld daarvan is bijv. het werkwoord *aanroeren* – gebaseerd op een tastervaring en overgebracht in de betekenis *een onderwerp aanroeren*. Een bewijs van het belang van het lichamelijke element en het antropomorfische principe is bijv. het talrijke gebruik van personificaties.

De Amerikaanse taalkundige Mark Turner biedt ook zijn visie op de betekenisverschuiving in de taal aan. Tijdens het leren kennen, denken en de interpretatie gebruiken we in het algemeen onze verstandvermogens. Turner stelt dat een verhaal het basisprincipe en basiswerktuig van ons denken is. Door **projectie** oftewel “de weerspiegeling van een verhaal in het ander”⁴⁶ zijn we dan in staat om de andere dingen te begrijpen en te verklaren.

---

⁴¹ KLIMASZEWSKA, Zofia. *Nederlandse idiomatiek in intercultureel perspectief: Het probleem van de motivering in de fraseologie*. Acta Comenii Amos III, Bratislava, 2000, p. 106.

⁴² VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 105. De auteurs van de term *image schemas* zijn G. Lakoff en M. Johnson.

⁴³ Ibid., 97.

⁴⁴ Zoals de bron voor de scherp omliggende uitdrukkingen dienen onze eigen ervaringen. Lakoff en Johnson (1999:125) definiëren “natuurlijke” soorten ervaring: die producten van ons lichaam, zintuigen, mentaalvermogens, emoties, interactie met de fysieke omgeving en met andere mensen zijn.

⁴⁵ BEDNAŘÍKOVÁ, *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky* (2015), 165.

⁴⁶ TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka*. Vert. Trávníčková, O. 1° dr. Brno: Host, 2005, p. 13. ISBN 80-729-4130-5.

De mens is zich niet bewust van deze verhalen en hij heeft daar ook geen reden voor, omdat ze alomtegenwoordig zijn en ze meestal ook zeer eenvoudig (zoals het water die uit de kraan komt) zijn. Ze behalen niet de kwaliteit van wat we echt als verhalen waarnemen (bijv. het Roodkapje sprookje).

Door deze twee methodes – het verhaal en de projectie – te combineren ontwikkelt zich een *parabel*, dus een soort gelijkenis, een gecomprimeerd verhaal dat op verschillende situaties toepasbaar is. Deze situaties kunnen we vervolgens op basis daarvan begrijpen. Het oorspronkelijke verhaal krijgt intussen een min of meer abstract karakter. Als een voorbeeld van deze parabellen bieden zich verschillende gezegden aan, zoals *spreken is zilver, zwijgen is goud*. Dat kunnen we begrijpen als: 1) dat het soms beter is om iets geheim te houden, evenals: 2) dat het luisteren soms waardevoller is dan de behoefte om iets te zeggen. Sowieso verwacht niemand dat hij echt een stuk van edelmetaal krijgt/ziet/etc.

De Amerikaanse cognitieve taalkundigen hebben vastgesteld dat de mens de werkelijkheid op basis van de al genoemde *image schemas*, die zich juist in de taal weerspiegelen, herkent en waarneemt. Het gaat om “structuren en concepten die in onze [...] ervaringen voorkomen”⁴⁷ en die we kunnen abstraheren, combineren en aan gegeven situaties aanpassen. Een interessant, en voor deze scriptie belangrijk feit is **de rol van het menselijke lichaam** in deze schema's.

De meeste *image schemas* baseren zich op wat voor ons natuurlijk en eigen is. Dat zijn de lichamelijke handelingen en mentale indrukken chronologisch georganiseerd in de tijd en in de ruimte gezet, bijv. het proces van het wakken uit de slaap. De onstaande schema's, al helemaal abstract en veralgemeend, gebruiken we verder in andere verbanden (*een interesse wakken*). We gebruiken ze ook in de vorm van vaste woordverbindingen: we zijn dan in staat om de ontwikkelingen in te schatten, te evalueren en uit te leggen. Daaruit volgt weer dat zowel de betekenisverschuiving als de lichamelijke vast in onze taal en in het denken zijn verankerd.

---

⁴⁷ TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka* (2005), p. 28.

2 Fraseologie en idiomatiek

2.1 Karakteristiek van de discipline

Het ontstaan van fraseologie als zelfstandige taalkundige discipline dateert van de jaren vijftig van de vorige eeuw in de USSR. Toen werd er een werk van V. V. Vinogradov gepubliceerd, “waar hij de term *fraseologische eenheid* gebruikte”.¹ Tot op heden is de fraseologie een belangrijk en een boeiend gebied van de taalwetenschap. Deze discipline, nauw verwant aan andere disciplines zoals lexicologie, syntaxis en semantiek, houdt zich bezig met het onderzoek van herhaalbare en afzonderlijke taalverschijnselen met een vast karakter. Deze wendingen worden fraseologismen of idiomen genoemd.

2.2 Basisbegrippen

Als basisbegrip kunnen we dus het fraseologisme beschouwen, maar de definitie daarvan is niet makkelijk vast te stellen, want hier treffen we een van de wezenlijke problemen van deze taalkundige leer aan. In het kader van de hele discipline overheerst onenigheid en verwarring in de terminologie. Als een benaming voor fraseologische verschijnselen bieden zich meerdere mogelijkheden aan. Er komen zulke begrippen als *frase*, *uitdrukking*, *fraseologisme*, *idioom* of *vaste verbinding*² voor. Dat komt omdat bij het gebruik van elke term de basiseenheid vanuit een ander standpunt wordt benaderd en de nadruk op andere aspecten wordt gelegd; soms overlappen de interpretaties elkaar zelfs.

Gezien het doel van deze scriptie wordt er de polemieek rondom de definitie niet diepgaand ontwikkeld. Voor uitgebreidere en complexere definities kan men zich bijv. tot het werk van F. Čermák, A. Kowalska-Szubert of L. Verstraten³ wenden. Voor betere overzichtelijkheid worden op de volgende pagina's alleen de termen *fraseologisme* of *fraseologische eenheid/eenheden* (FE) gebruikt. Als theoretische basis is het dus voldoende

---

¹ SEKANINOVÁ, Ella. *Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi*. 1e dr. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej Akad. Vied, 1993. p. 94. ISBN 80-224-0373-3.

² In het geval van *fraseologisme* en *idioom* gaat het bijv. om een botsing tussen het bekijken vanuit het formele (morfologische) oogpunt en het semantische oogpunt. Frazém a idiom. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002, p. 139.

³ zie bijv. het hoofdstuk 1 van VERSTRATEN, Linda. *Vaste verbindingen. Een lexicologische studie vanuit cognitief-semantisch perspectief naar fraseologismen in het Nederlands*. Utrecht: Uitgeverij Led, 1992, 283 p. ISBN 90-5434-003-7.

de eenvoudige definitie van het *Van Dale Idioomwoordenboek* over te nemen. Volgens deze bron zijn de FE “een aantal woorden die een karakteristieke, vaste eenheid vormen waarbij de woorden samen meer of iets anders betekenen dan de losse woorden”.⁴ Als een Tsjechische tegenpool kunnen we de definitie van E. Mrhačová juist uit de verzameling van Tsjechische somatische fraseologismen gebruiken: “het gaat om formeel en inhoudelijk vaste woordverbindingen (bestaande minimaal uit twee woorden) met een figuurlijk karakter”.⁵

2.3 Kenmerken van fraseologische eenheden

Het gegeven hoofdstuk geeft een concretere uitleg aan over wat er met de benaming FE wordt bedoeld. De **functie van FE** in de taal werd al in de voorafgaande tekst aangeduid. De fraseologismen zijn een cultuurcomponent, ze nemen een eigen plaats in het lexicon van een volkstaal en “scheppen een beeld van de cultuur van de landen waar die taal gesproken wordt”,⁶ maar tegelijk zijn ze een “uitstekend middel om de communicatie soepel en efficiënt te laten verlopen”⁷ en ze “verlevendigen bovendien het taalgebruik”.⁸ Ook vanuit het stilistische standpunt hebben ze een waarde die niet bereikbaar is door hun synoniemen te gebruiken. Dat komt door hun beeldende karakter dat het voorstellen van een bericht aanmoedigt.

De kenmerken van een FE worden besproken en afgegrensd ten opzichte van een eenvoudige lexicale eenheid. Men moet echter beseffen dat de onderstaande karakteristieken niet hoeven te gelden voor alle FE, d.w.z. dat ze “niet allemaal tegelijk bij elk geval aanwezig hoeven te zijn”⁹ en dat ze ook in sommige gevallen gradueel zijn.

---

⁴ GROOT, Hans de [hoofdred.]. *Van Dale Idioomwoordenboek: verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden*. 1e dr. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij The Reader's Digest, (c) 1999, p. IX. ISBN 90-6648-305-9-X.

⁵ MRHAČOVÁ, Eva. *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice: (tematický frazeologický slovník II)*. 1e dr. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000, p. 3. ISBN 80-704-2570-9.

⁶ GROOT, *Van Dale Idioomwoordenboek* (1999), XI.

⁷ Ibid., IX.

⁸ Ibid., X.

⁹ MOLLAY, Erzsébet. Overeenkomsten en verschillen tussen Nederlandse en Hongaarse vaste woordverbindingen. In: *Colloquium Neerlandicum X*, Woubrugge: 1989, p. 180.

Ten eerste zijn de fraseologismen “**polylexicaal**”;¹⁰ ze bestaan ten minste uit twee componenten (in sommige talen hebben de vorm van een samengesteld woord) en sommige kunnen uit volledige zin(nen) bestaan. Deze woordverbindingen zijn verder **vast**, ze hebben een stabiele plaats in het lexicon. Deze plaats verkregen ze trapsgewijs, door een steeds vaker gebruik en herhaling, totdat ze gebruikelijk werden. We kunnen ook zeggen dat het om de reproductie van niet productieve configuraties gaat en hun gebruik is dus niet creatief. Een ander belangrijk kenmerk is dat de FE als **één geheel** wordt beschouwd. Daaruit volgt dat haar componenten niet “gemist of vervangen”¹¹ kunnen worden en haar vorm meestal niet gewijzigd kan worden.¹²

Het aspect van een geheel is belangrijk ook wat de semantiek betreft. Bepalend is de betekenis van de hele uitdrukking en men kan het niet “af te leiden uit de afzonderlijke betekenis van de bestanddelen”¹³ (componenten), omdat die in dit geval “hun gewone betekenis geheel of gedeeltelijk hebben verloren.”¹⁴ Het niet-compositionele karakter van de betekenis wordt “**idiomaticiteit**”¹⁵ genoemd. De betekenis van de FE is bovendien vaak **figuurlijk en abstract**, en daarom is nog aanvullende informatie nodig om het te begrijpen en zich eigen te maken. L. Verstraten spreekt hierbij over “**doorzichtigheid**”¹⁶ van de FE; d.w.z. dat hun “begrijpen sterk subjectief is en afhangt van de individuele kennis van elke persoon”.¹⁷ Het is dus een soort mate waarin de betekenis van de FE duidelijk is. De betekenis van de FE is dan nogal vaag, omdat het uit de context van het gebruik is gehaald.

De FE zijn verder dikwijls **expressief**; meestal zijn ze verbonden met emoties en waardering en ze drukken verschillende gemoedtoestanden uit. Ze wekken ook

---

¹⁰ SOUBUSTOVÁ, Jitka. *Kognitivní pohled na sémantiku idiomů*. In: Jazykovědné aktuality, jaargang XXVIII - 2001, n.3, p. 88.

¹¹ MOLLAY, *Overeenkomsten en verschillen tussen Nederlandse en Hongaarse vaste woordverbindingen* (1989), 180.

¹² In bepaalde gevallen is echter de variatie van sommige componenten mogelijk en ze is niet als een verandering van de vorm beschouwd, bijv. het gebruik van diminutieven of verschillen in het getal.

¹³ MOLLAY, *Overeenkomsten en verschillen tussen Nederlandse en Hongaarse vaste woordverbindingen* (1989), 180.

¹⁴ GROOT, *Van Dale Idioomwoordenboek* (1999), IX.

¹⁵ KLIMASZEWSKA, Zofia. *Fraseologie en het onderwijs Nederlands als Vreemde Taal*. Handelingen Colloquium Neerlandicum [online]. 1991, n. 11 [gecit. 2015-04-20]. Toegankelijk van: <http://www.dbnl.org/tekst/_han001199101_01/_han001199101_01_0008.php>.

¹⁶ VERSTRATEN, *Vaste verbindingen* (1992), 13.

¹⁷ Ibid., 13.

bijbetekenissen en connotaties op. Dit feit samen met hun (soms) specifieke en individuele karakter veroorzaakt dat ze **onvertaalbaar** kunnen zijn.¹⁸ “Door de expressiviteit en het beeldende karakter verschillen ze van vakkundige terminologie”,¹⁹ die ook in de taal vast ligt. Haar betekenis is ook vaak niet afleidbaar van haar componenten, maar ze is in tegenstelling tot FE niet ondubbelzinnig.

2.4 Indeling van fraseologische eenheden

Het spectrum van FE is breed, ingewikkeld en heterogeen en daarom kan het vanuit verschillende standpunten worden ingedeeld.

Als we de FE vanuit het thematische standpunt willen verdelen, is het mogelijk ze in twee groepen rangschikken. De eerste wordt gevormd door de fraseologismen die “op basis van vergelijking en observatie zijn ontstaan”.²⁰ Daaronder vallen de FE die met de natuur, de mens en de gewone dagelijkse verschijnselen verbonden zijn en daardoor ook in bijna alle culturen aanwezig zijn. Het gaat dus om *fraseologische universalia*. De tweede groep, daarentegen, bevat fraseologismen die op grond van het individuele karakter van elke gemeenschap zijn ontstaan.

Verder kan er “bij de classificatie het standpunt van woordsoorten worden toegepast”.²¹ Hierbij komen dan nominale, verbale, adverbiale of adjectivische FE; in principe gaat het om een verdeling volgens de bijbehorende woordsoort die de FE kan verplaatsen.²² Wat de syntactische structuur en functie van de FE betreft, kunnen de fraseologismen vanaf een woordcombinatie “buiten een zinsverband”²³ door een zinsdeel (bijwoordelijke bepaling, voorwerp, etc.) tot zelfstandige zinnen vormen.

---

¹⁸ zie het hoofdstuk 4.3: *Vertaalbaarheid van fraseologismen*. Als een voorbeeld dient bijv. de Spaanse *tauromaquia* - een reeks van FE op basis van het stierenvechten.

¹⁹ MRHAČOVÁ, Eva a Renáta PONCZOVÁ. *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice: česko-polský a polsko-český slovník*. 1e dr. Šenov u Ostravy: Tilia, 2004, p. 9. ISBN 80-861-0190-8.

²⁰ FRĄCKIEWICZ, Iwona. *De Nederlandse fraseologismen op het gebied van scheepsbouw, scheepvaart, visserij en hun Poolse equivalenten*. Wrocław, 1981. p. 26, Masterscriptie. Uniwersytet Wrocławski.

²¹ SEKANINOVÁ, *Dvojazyčná lexikografia v teorii a praxi* (1993), 96.

²² Deze indeling vermeldt bijv. A. Kowalska-Szubert in haar studie *De kool en de geit: Nederlandse vaste verbindingen met een dier- of plantelement* (1996), 30-31.

²³ KOWALSKA-SZUBERT, Agata Joanna. *De kool en de geit: Nederlandse vaste verbindingen met een dier- of plantelement*. Utrecht, 1996, p. 47. ISBN 9054340584. Afstudeerscriptie. Universiteit Leiden.

FE kunnen ook vanuit het sociolinguïstische oogpunt worden gezien. Hiermee wordt bedoeld het taalgebruik volgens het register²⁴ en de manier van uitdrukken. Hoewel de fraseologismen door hun expressieve karakter vooral het domein van de spreektaal zijn, dus eerder een kwestie van de informele taal (bijv. “argot”²⁵), komen ze ook in de schrijftaal voor, hetgeen bijv. in de poëzie te zien is.

2.5 Fraseologismen vanuit het cognitieve standpunt

In dit hoofdstuk wordt verklaard waarom volgens de cognitieve taalkunde juist de meest gewone taal en de volksliteratuur het karakteristiekste linguïstische wereldbeeld van een gemeenschap aangeeft. FE worden het meest gebruikt in de dagelijkse spreektaal en bij de informele manier van uitdrukken. Omdat de cognitieve taalkunde veel aandacht aan de woordenschat besteedt, is daardoor het bijzondere gebied van fraseologie ook uiterst belangrijk. Het vormt een rijke bron voor het onderzoeksobject van de cognitieve taalwetenschap, en is evenzeer kenmerkend voor een bepaalde gemeenschap.

Vanuit het cognitieve standpunt heeft de fraseologie een belangrijke uitdrukingswaarde (vooral over de cultuur en het wereldbeeld) om meerdere redenen. Sinds de taal en ook de conceptuele wereld op metaforen gebaseerd zijn, zijn ook “de fraseologismen ontstaan op basis van een metaforische vergelijking”.²⁶ We kunnen dus het metaforische karakter van de fraseologische eenheid en haar gebruik in figuurlijke betekenis als de eerste reden beschouwen. I. Vaňková namelijk vermeldt dat “metaforen (op basis van lichamelijke ervaring) juist in de fraseologie vaak voorkomen”.²⁷ De ervaringen die voor het ontstaan van metaforen dienen kunnen door een of meerdere gemeenschappen worden gedeeld, en daarom komen we de FE tegen die slechts aan de ene kant in een taal voorkomen en aan de andere kant de FE die bijna universeel zijn.

Het cognitieve standpunt werkt ook in de omgekeerde richting. Het laat ons de breedste betekenis van fraseologismen zien en vooral verklaren, omdat het zich met hun motivatie bezighoudt. Als de motivatie eenmaal duidelijk is, is het makkelijker de

---

²⁴ “Niveau of stijl van taalgebruik, passend voor een bep. aantal situaties.” Register. In: *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal* (2005), elektronische versie.

²⁵ Fraseologie a Idiomatika. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002, p. 142.

²⁶ ČERNÝ, *Úvod do studia jazyka* (2008), 30.

²⁷ VAŇKOVÁ, *Co na srdci to na jazyku* (2005), 97.

semantiek en de functie van een fraseologisme precies en volledig te begrijpen. De cognitieve taalkunde neemt de socioculturele context van het fraseologisme in overweging en probeert ook alle andere samenhangende factoren te zien. Men kan ook begrijpen waarom de FE moeilijk om te leren zijn voor niet-moedertaal sprekers. Dat komt doordat de betekenis van elk fraseologisme niet alleen op de kennis van een taal, maar ook op de conceptuele kennis van de referenten van de woorden berust. Deze kennis kan bij “elke taalgebruiker verschillen”²⁸ en vandaar de potentiële ondoorzichtigheid en het onbegrip. Bij het onderzoeken van de motivatie van de FE moeten dus andere methodes en “een flexibele benadering”²⁹ worden gebruikt. De traditionele definities en pogingen om alles op een manier classificeren worden buiten beschouwing gelaten, omdat “in dit gebied eigenlijk geen grenzen bestaan”.³⁰

Verder komt in aanmerking het vaste karakter van FE. Ze zijn door een proces van “conventionalisatie” gegaan, ze vormen een soort taalerfenis en zijn vaak heel oud. Daarom conserveren ze in zich een subjectieve getuigenis en “perceptie van de wereld”³¹ met connotaties van onze voorvaderen van een bepaalde periode. Met andere woorden, “fraseologie is een weerspiegeling van het gezichtspunt van een taalgemeenschap”.³² Door de FE te ontleden is het dus mogelijk “daarin de sporen van een cultuur te vinden”.³³ Deze tekenen maken een deel uit van het (linguïstische) wereldbeeld van elke gemeenschap en helpen bij de reconstructie daarvan.

---

²⁸ VERSTRATEN, *Vaste verbindingen*. (1992), 95.

²⁹ Ibid., 39.

³⁰ SOUBUSTOVÁ, *Kognitivní pohled na sémantiku idiomů* (2001), 87.

³¹ ŠTĚPÁN, Josef. Frazém než bys řekl švec a jazykový obraz světa. *Nase rec* [online]. Praha, 2007, jaargang 90, n. 4 [gecit. 2015-04-24]. Toegankelijk van: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7964>>.

³² STRAZHAS, Nedda. Idioms containing the noun eye in the English, French, German, Lithuanian and Russian languages. *Folia Linguistica* [online]. 1980, jaargang 14, 1/2, p. 178 [cit. 2015-01-30]. DOI: 10.1787/9789282102114-en-fr.

³³ BEDNAŘÍKOVÁ, *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky* (2015), 171.

3 Somatismen in de taal

3.1 Lichamelijk perspectief

Somatisch betekent “lichamelijk” of “op het lichaam werkend”,¹ somatismen zijn dus alle woorden die met het menselijke lichaam iets te maken hebben. Al in het eerste hoofdstuk werd de rol van het menselijke lichaam met hun vermogens en capaciteiten en van het antropomorfische perspectief te kennen gegeven. De lichamelijke is belangrijk in de taal, in het denken, in onze visie van de werkelijkheid en ook in de wereld zelf. Z. Klimaszewska zegt dat “het lichamelijke ook aanwezig is in onze mechanismen van tijd- en ruimte-indeling en daarom staan vaak *rug* en *achter*, *oog* en *vóór*, *hoofd* en *boven*, *voet* en *beneden* als synoniemen naast elkaar”.² De wereld toont zich aan hoe we het waarnemen, we kunnen zelfs zeggen dat het afhankelijk van onze perceptie is. Bij de perceptie van alle verschijnselen zijn de lichamelijke, en met name de zintuiglijke belevingen wezenlijk. De zintuigen vormen een soort “poort” waardoor de wereld zich aan ons toont en waardoor hij bij ons binnenkomt. De zintuigen kunnen op verschillende manieren worden geclassificeerd, maar sinds de antieke oudheid worden altijd vijf “basis-” zintuigen genoemd: het gezicht, de reuk, het gehoor, de smaak en de tast. Vandaag de dag is bekend dat we zelfs meerdere indrukken (zoals temperatuur of evenwicht) in ons kunnen opnemen en verder spreekt men ook over het “zesde zintuig”, die ook intuïtie wordt genoemd. De aandacht waard zijn vooral de vijf zintuigen, omdat die het belangrijkste voor onze cognitie zijn en die ook met “het naïeve wereldbeeld”³ te maken hebben. Daaruit kunnen we concluderen dat ze zich ook het meest in de taal weerspiegelen.

De zintuiglijke perceptie, het begrip, het verstand en ook de emoties gaan in het gewone (linguïstische) wereldbeeld in elkaar over en ze kunnen elkaar op bepaalde manier ook vertegenwoordigen (zoals “*buiten zinnen raken*”⁴ betekent dat iemand zijn verstand kwijt is en zich gek gedraagt, meestal door kwaadheid). Hier komen we weer de metafoor tegen: dankzij onze verstandvermogens verschuiven we op basis van een relatie de

---

¹ Somatisch. In: *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal* (2005), elektronische versie.

² KLIMASZEWSKA, Zofia. *Nederlandse idiomatiek in intercultureel perspectief: Het probleem van de motivering in de fraseologie*. Acta Comenii Amos III, Bratislava, 2000, p. 107.

³ VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 111.

⁴ GROOT, *Van Dale Idioomwoordenboek* (1999), 1036.

onmiddellijke zintuiglijke en fysieke indrukken en ervaringen in de taal, hetgeen juist goed zichtbaar is in de fraseologie.

Door de woorden of woordverbindingen te volgen is het mogelijk het beeld van hun motivatiebronnen in de taal te ontdekken. Naar aanleiding van het onderwerp van deze scriptie is het passend om een samenvatting van betekenissen, connotaties en metaforen die in het Nederlands aan de vijf zintuigen en aan het hoofd (als “zetel” van de meerderheid van de zintuiglijke organen) gekoppeld worden, te geven. Met andere woorden: het gaat om een verbinding tussen het brongebied (in dit geval de benamingen van het hoofd en zintuiglijke organen en verbonden activiteiten) en het doelgebied (metaforen, beelden en connotaties gemaakt op basis daarvan in de taal). A. Kowalska-Szubert spreekt over “cognitieve concepten”⁵, dus datgene dat door de benamingen in fraseologismen wordt vertegenwoordigd. Ze onderscheidt bijv. concepten van eigenschap, handeling, toestand, emotie, etc.

3.2 Hoofd en zintuigen

Het *hoofd* (of zijn varianten) als het centrum van het beheer, de plaats waar het brein zich bevindt, staat vaak voor het verstand en het denken (*zich het hoofd breken over iets*⁶). Verder is het *hoofd* een symbool van het leven en de existentie (*zijn hoofd verliezen*), van koppigheid (*zich iets in zijn hoofd halen*) of tegendeel – van het opgeven (*zijn hoofd buigen*). Daarnaast kan het *hoofd* het hele lichaam of een eenheid vertegenwoordigen (*de hoofden tellen*). “Meestal echter wordt *hoofd* in uitdrukkingen letterlijk als het 'bovenste deel van het menselijk lichaam' gebruikt”⁷ en kan dus ook met de (maatschappelijke) positie samenhangen (*het hoofd van een gezin*⁸) of het begin van een geheel symboliseren.

Het gezicht wordt als het belangrijkste van de zintuigen beschouwd en tegelijk als “de basisbron van onze cognitie”.⁹ De open ogen zijn als het gezichtsorgaan naast het zien en het kijken verbonden met bewustzijn, aandacht (of een gebrek daarvan) (*goed uit zijn*

---

⁵ KOWALSKA-SZUBERT, *De kool en de geit: Nederlandse vaste verbindingen met een dier- of plantelement*. (1996), p. 131.

⁶ GROOT, *Van Dale Idioomwoordenboek* (1999), 349. Alle andere voorbeelden van uitdrukkingen in cursief in dit hoofdstuk die niet apart worden geciteerd zijn ook van dit boek overgenomen.

⁷ *Ibid.*, 344.

⁸ KLIMASZEWSKA, *Nederlandse idiomatiek in intercultureel perspectief* (2000), 109.

⁹ VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 131.

ogen kijken), opmerkzaamheid of zelfs belangstelling (*zijn ogen uitkijken*). De ogen kunnen zowel aan het begrip, het verstand en de waarheid (*dat heeft hem de ogen geopend*) als aan het perspectief of de mening duiden (*iets door het oog van een ander zien*). In ogen worden ook emoties weerspiegeld: naast woede, schaamtegevoel, jaloezie en spijt ook verbazing (*met ogen als schoteltjes*). Ook de situaties wanneer het gezicht niet (goed) functioneert zijn in de taal opgenomen. De blindheid staat dan voor de afwezigheid van aandacht of van werkzaamheid (*blindedarm*¹⁰) en voor de ongevoeligheid (*ziende blind zijn*).

Het gehoor is wezenlijk voor het sociale contact en de communicatie. Het maakt ons mogelijk om naar andere mensen te luisteren, dus de oren zijn in de taal vooral met de aandacht of de bereidwilligheid verbonden (*een gewillig oor vinden bij iemand*). De oren staan ook voor de emotionele stemming zoals verbazing, schaamtegevoel, nieuwsgierigheid of opwinding (*van zijn oren maken*). Uitdrukkingen met het trefwoord *oor* verwoorden vervolgens eigenschappen (*niet droog achter de oren zijn*), toestanden (*op één oor liggen*) of handelingen (*iemand de oren wassen*). Als de gehoorvermogen beperkt wordt, de mens niets hoort. Dat wordt in de taal met het onbegrip en de apathie geassocieerd. Daarom is doofheid in de taal met de levenloze natuur (*stokdoof*¹¹) of met “de kwestie van niet willen”,¹² dus met de onwetendheid (*doof zijn voor iets*) verbonden.

De reuk is zeker niet het belangrijkste zintuig, toch is het wel nodig en we krijgen daardoor veel indrukken die niet op andere manier waar te nemen zijn. Niettemin komen de uitdrukkingen met een verwijzing naar de reuk in de taal iets minder vaak voor. In de taal weerspiegelt zich het (meestal) het voorbijgaande karakter van de geuren/reuken (*aan iets geroken hebben*). Door de reuk wordt ook de positieve (*geld ruiken*) of negatieve (*onraad ruiken*) waardering uitgedrukt. Men verbindt het met aangename of onplezierige geuren. De *neus* als het reukorgaan heeft een kenmerkende positie in het midden van het gelaat – het is “een útstekend, soms zeer opvallend onderdeel van het gezicht”¹³ en dit feit wordt ook in aanmerking genomen in de taal (*zijn neus overal in steken; voor iemands neus staan*). Bij *neus* is ook synecdoche te zien, hij kan de mens vertegenwoordigen (*de*

---

¹⁰ ČERMÁK, František en Zdenka HRNČÍŘOVÁ. *Nizozemsko-český slovník: Nederlands-Tjechisch woordenboek*. Voznice: LEDA, 2005, p. 249. ISBN 80-859-2712-8.

¹¹ Ibid., 833.

¹² GROOT, *Van Dale Idioomwoordenboek* (1999), 153.

¹³ Ibid., 583.

neuzen tellen) of bepaalde mentale vermogens, zoals de intuïtie (*een neus hebben voor iets*) symboliseren.

Het eten dat we door onze smaak proeven, hoort bij onze sterkste fysiologische behoeften. Als we ons in het algemeen op de smaak concentreren, kunnen we zeggen dat het sterk verbonden is met het genoeg en ongenoeg. In principe verdelen we vier smaken: zout, zoet, bitter en zuur. Ze kunnen vaak met elkaar mengen. Tegelijkertijd is het voor ons natuurlijk eten met een lekkere smaak te zoeken. Dit alles wordt in de taal opgenomen. De smaak wordt dan vooral aan de emoties en aan de “houding van een subject tegenover een bepaalde entiteit”¹⁴ gekoppeld (*in de smaak vallen*). Ook aan de tong wordt als aan het smaakorgaan in uitdrukkingen gerefereerd (*dat streelt op de tong*). Opmerkelijk is echter zijn andere functie. De tong wordt ook in de productie van de spraak betrokken en men neemt hem waar als een spraakorgaan. Daarom staat de tong voor de communicatie en voor het spreken. Het kan dus zowel naar het spreken zelf (*de tongen komen los*), naar het zwijgen (*heb je je tong ingeslikt?*), het onderwerp van een gesprek (*over de tong gaan*) als naar de manier van het spreken verwijzen (*een fluwelen tong hebben*). De *mond* wordt ook vooral met het spreken/zwijgen en de verbale of vocale uiting geassocieerd (*zijn mondje roeren*).

De tast heeft, zoals het gezicht, een nauwe samenhang met de cognitie. In tegenstelling daartoe heeft hij echter een belangrijke karakteristiek – het maakt ons mogelijk de werkelijke, voelbare wereld te leren kennen, hetgeen meer zekerheid geeft aan onze ervaringen en indrukken. Gezien de sterke lichamelijke van de tast en zijn beeld in de taal, is alles primair met het voelen en het aanraken verbonden. Als een tastorgaan kan in het algemeen de huid worden beschouwd, waarin de tastreceptoren zich bevinden. De huid is echter een passief orgaan, het actieve tasten wordt vooral door de handen (of andere lichaamsdelen) uitgevoerd, hetgeen bewezen wordt door een groot aantal uitdrukkingen die door de hand(en) gemotiveerd zijn. Samenvattend staat de aanrakingsvermogen voor beheersing en controle (*een vaste greep hebben op iets/het loopt uit de hand*), contact of interactie met de omgeving (*de hand hebben in iets*), relaties (*iemand onder de druk zetten*) en oriëntatie (*iets bij de hand hebben*). De tastzin is ook met het verstaan verbonden, als we aan het voorbeeld van het werkwoord *begrijpen* kunnen zien.

---

¹⁴ VAŇKOVÁ, *Co na srdci, to na jazyku* (2005), 160.

3.3 Somatische fraseologismen

Zoals al in de inleiding van deze scriptie werd gezegd, wordt in dit werk door de uitgebreidheid van de fraseologismen de aandacht vooral op de somatismen gelegd. In het kader van fraseologie zijn somatismen uitdrukkingen met een benaming van een lichaamsgedeelte, of preciezer gezegd, “somaticismen zijn eenvoudige fraseologismen of fraseologische combinaties met verschillende functies die ten minste een duidelijk lichaamsdeel bevatten.”¹⁵

Uit de voorafgaande tekst blijkt dat de genoemde benamingen, verwijzingen naar lichamelijke activiteiten, processen, vermogens of uitdrukkingen gemotiveerd door het lichaam in het algemeen komen wel in (ten minste Europese) de talen vaak voor. In de taal is de frequentie van fraseologismen die een somatisch zelfstandig naamwoord bevatten nogal hoog. Het blijkt echter dat “op het gebied van de fraseologie juist de meest belangrijke organen of lichaamsgedeeltes met een karakteristieke functie een bepaalde betekenis hebben met betrekking tot de menselijke activiteit, waaraan deze organen of lichaamsgedeeltes een deel uitmaken van het linguïstische wereldbeeld.”¹⁶ Onder de meest voorkomende lichaamsgedeeltes die als motivatiebronnen dienen, zijn bijv. *de hand, het been, het hart* en juist ook *het hoofd* en de zintuiglijke organen zoals *het oog*.¹⁷ Nog opvallender is het dat uit een lijstje van tien woorden die het vaakst in fraseologische uitdrukkingen voorkomen er “zeven een onderdeel van het menselijk lichaam zijn”.¹⁸ De nadruk ligt dus op de relatie tussen de somatische fraseologismen en het antropomorfisme in de taal. “Als de meest frequente bron van fraseologie dienen”, niet toevallig dus, “twee onderwerpen: namen van lichaamsdelen (somaticismen) en namen van dieren (zoöappellatieven).”¹⁹

Somatische fraseologismen zijn gebaseerd op iets gemeenschappelijks en vertrouwd voor elke persoon en het is dus niet toevallig dat ze vaak in de taal voorkomen. Eerder is

---

¹⁵ ČERMÁK, František. *Somatic idioms revisited*. In: EISMANN, Wolfgang. *Europhras '95: europäische Phraseologie im Vergleich : gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*. Bochum: N. Brockmeyer, 1998, p. 109-119. ISBN 3819605673.

¹⁶ VAŇKOVÁ, *Co na srdci to na jazyku* (2005), 251.

¹⁷ volgens MRHAČOVÁ, PONCZOVÁ. *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice* (2004), 10. en ČERMÁK, *Somatic idioms revisited* (1998).

¹⁸ GROOT, *Van Dale Idioomwoordenboek* (1999), X.

¹⁹ HRNČÍŘOVÁ, *Somatische fraseologische uitdrukkingen in het Nederlands en het Tsjechisch*. (2004), 152.

“het heel moeilijk om een taal te vinden die dit soort uitdrukkingen niet heeft”.²⁰ Somatische fraseologismen “drukken vaak verschillende menselijke gevoelens uit [...], ons lichaam staat in dienst van de expressie en manifesteert ons innerlijke leven naar buiten [...]; veel fraseologismen weerspiegelen de conventies van de gebarentaal [...] of beschrijven lichaamsbewegingen of houdingen die kenmerkend zijn voor een bepaalde gemoedstoestand”.²¹ Hoewel het gebied van de fraseologie van elke taal sterk door de cultuur en geschiedenis van een volk bepaald wordt, staan deze concepten voor gedeelde onderdelen van de realiteit en dezelfde beelden en associaties. We kunnen ze zelfs als universeel en internationaal beschouwen. Ondanks dit feit kunnen we echter in dit gebied een bepaalde mate van variatie opmerken. Dat komt door verschillende percepties van hetzelfde verschijnsel en juist deze overeenkomsten en verschillen zijn (onder andere) een van de belangrijke kwesties in deze scriptie.

---

²⁰ ČERMÁK, *Somatic idioms revisited* (1998).

²¹ KLIMASZEWSKA, *Nederlandse idiomatiek in intercultureel perspectief* (2000), 107-8.

4 Confronterende taalkunde

4.1 Karakteristiek van de discipline

Het onderwerp van deze scriptie betreft twee verschillende talen en volgt hun betrekkingen in een bepaald gebied; het gaat om een soort vergelijking. Daarom is ook belangrijk de confronterende taalkunde, haar grondbeginselen en basisbegrippen te karakteriseren. Deze discipline of methode is een onderdeel van de vergelijkende taalwetenschap. “Op de confronterende taalkunde werd al in de context van Praagse linguïstische kring vooruitgelopen”¹ en de branche “komt tot stand in de vijftiger jaren in het klimaat van het behaviorisme”.² Zoals de naam aanduidt, de confronterende taalkunde onderzoekt meestal slechts twee talen (zodat het mogelijk is om “indringend tot in de details na te gaan”³), die in een tegenstelling of in een opstelling tegenover elkaar worden gezet. Daarna worden hun verschillen⁴ gezocht, maar ook hun bijzonderheden en overeenkomsten, waarbij ook potentiële “taaluniversalia”⁵ worden ontdekt. Dit kan zowel het formele (bijv. de syntaxis) als het inhoudelijke aspect (bijv. het lexicon) van de taal betreffen.

“De bron voor het werken op het gebied van de confronterende taalkunde is meestal het corpus”⁶ van gegeven talen, toch is het samen met de methoden en manieren van onderzoek afhankelijk van het onderzoeksobject. In het geval van de confronterende taalkunde past men de synchronische⁷ houding of visie van de analyse toe. Dat betekent dat de toestand van een moment (meestal in het heden) van een bepaald gebied van de

---

¹ Lingvistika kontrastivní (I. konfrontační). In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002, p. 248.

² DIRVEN, VERSPOOR, *Cognitieve inleiding tot taal en taalwetenschap* (1999), 296.

³ Ibid., 293.

⁴ De confronterende taalkunde wordt vaak ook contrastieve taalkunde genoemd. Hoewel deze twee disciplines in veel aspecten overeenkomen, de concepties van hun onderzoeksobject niet gelijklopend zijn; bij de contrastieve taalkunde zoekt men vooral de verschillen tussen de te vergelijken talen en volgens confronterende taalkunde moet men ook de aandacht besteden aan de overeenkomsten en de gelijkenissen.

⁵ SEKANINOVÁ, *Dvojjazyčná lexikografia v teorii a praxi* (1993), 30.

⁶ MACH, V. en S. MACHOVÁ. Kontrastivní výzkum: pokračování konfrontačních metod české lingvistiky. *Slovo a slovesnost; list Prazského lingvistického kroužku* [online]. 1974, jaargang 35, n. 1 [gecit. 2015-02-15]. Toegankelijk van: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2218>>.

⁷ Synchronisme betekent “het gelijktijdig optreden van verschijnselen”. Synchronisme. In: *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal* (2005), elektronische versie.

vergeleken talen wordt onderzocht. Het moet onderscheiden worden van de diachronische⁸ methode, gebruikt door de historische taalkunde, wanneer een verschijnsel met zijn hele historische ontwikkeling wordt onderzocht.

Het gebruik van de bevindingen van de confronterende taalkunde is nogal praktisch. Ten eerste gaat het om een ondersteuning van het onderwijs: vooral wat de hulp bij het leren en studeren van vreemde talen betreft; verder zijn de doelstellingen van deze discipline gericht op de “hulp bij vertalingen of de productie van tweetalige woordenboeken”.⁹ Dit alles maakt de confronterende taalkunde vooral nuttig om de onderzochte talen beter te kunnen beschrijven en te leren kennen.

4.2 Equivalentie

De equivalentie kan als het centrale begrip van de confronterende taalkunde beschouwd worden. Hiermee wordt verstaan de mate van congruentie tussen twee talen.¹⁰ Voor het uitvoeren van een vergelijkende analyse op het gebied van de fraseologie werden al verschillende theorieën van equivalentie opgemaakt. Er biedt zich aan een aantal typologieën en vergelijkende studiën van equivalentie die de fraseologismen vanuit verschillende gezichtspunten onderzoeken.¹¹

Voor het doel van deze scriptie zijn echter niet alle typologieën van equivalentie bruikbaar en relevant. Ik zal me bezig houden met de wijze waarop de Nederlandse FE naar het Tsjechisch worden vertaald. Er bestaan juist ook typologieën van vertaalequivalenten van de FE.¹² In het algemeen concentreren de typologieën zich op drie basisaspecten van de FE (oftewel het vertaalequivalent). Het gaat namelijk om vorm

---

⁸ Diachronie is dan “voorstelling volgens de historische ontwikkeling”. Diachronie. In: *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal* (2005), elektronische versie.

⁹ DIRVEN, VERSPOOR, *Cognitieve inleiding tot taal en taalwetenschap* (1999), 303.

¹⁰ In *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal* wordt het equivalent gedefinieerd als: “iets dat dezelfde waarde heeft als iets anders” of “iets dat iets anders kan vervangen”.

¹¹ zie bijv. MÁLKOVÁ, Kateřina. K některým ekvivalenčním typům českých a nizozemských nominálních frazémů. *Jazykovědné aktuality: zpravodaj Jazykovědného sdružení při Československé akademii věd*, 2001, jaargang 38, n. 3, p. 98-105. ISSN 1212-5326.

¹² Fraçkiewicz (1981:22-24) vermeldt bijv. de verdelingen van M. Ostaszewska, J. Sokołowski of W. Kaniuka; ook andere studiën onder leiding van S. Predota kunnen worden genoemd. Deze werken houden zich echter bezig met de equivalentie vooral tussen het Pools en het Nederlands, eventueel ook het Duits of het Engels.

(hiermee wordt verstaan de syntactische en morfologische structuur), lexicale aspect (lexicale componenten) en betekenis (semantische kant).

In verband met het doelpunt¹³ kan ik bij het bepalen van de equivalentie van opgezochte FE van de bestaande modellen uitgaan. Doordat het onderwerp van deze scriptie vooral wordt benadert vanuit het perspectief van de cognitieve taalkunde, wil ik het formele aspect van de FE buiten beschouwing laten en eerder het beeldende aspect en de lichamelijke in mijn typologie benadrukken. In mijn onderzoek zal ik dus deels de bestaande classificaties en verdelingscriteria overnemen, die ik op basis van de cognitieve houding zal aanvullen en toepassen. De opgezochte vertaalequivalenten van Nederlandse FE zullen dan op basis van het onderstaande model worden gerangschikt:

1. groep (fraseologische equivalentie)

Deze categorie bevat alle equivalenten met het fraseologische karakter. De groep heeft verder 3 subgroepen zoals volgt:

- a) Bij deze subgroep horen de fraseologische equivalenten die identieke somatische lexicale componenten bevatten, en het beeld dat de FE opwekt is met hetzelfde lichaamsdeel verbonden zowel in het Nederlands als in het Tsjechisch (bijv. Ned. *iemand op handen dragen*¹⁴ en Tsjech. *nosit někoho na rukou*¹⁵). De betekenis van deze stellen is gelijk.
- b) In de tweede subgroep worden ook fraseologische equivalenten met somatische componenten geplaatst; deze componenten verschillen echter in het Nederlands en in het Tsjechisch, maar ze verschaffen toch een beeld dat een ander lichaamsdeel betreft (bijv. Ned. *de buik vol hebben van iets*¹⁶ en Tsjech. *mít něčeho plné zuby*¹⁷). De semantische functie van de FE en haar equivalent blijft dezelfde. Hier worden ook fraseologische equivalenten met lexicale componenten van een abstract karakter gerangschikt, die toch nauw verwant

---

¹³ Daarmee wordt bedoeld de classificatie van de Tsjechische vertaalequivalenten van de Nederlandse fraseologismen.

¹⁴ GROOT, *Van Dale Idioomwoordenboek* (1999), 294.

¹⁵ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: 3. výrazy slovesné*. Praha: Leda, 2009, p. 699. ISBN 978-80-7335-218-9.

¹⁶ GROOT, *Van Dale Idioomwoordenboek* (1999), 111.

¹⁷ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: 3. výrazy slovesné* (2009), 957.

zijn met het menselijke lichaam, zintuigen en geest (d.w.z. bijv. *zin, gedachten, geheugen, etc.*).

- c) De derde subgroep houdt in alle andere equivalenten die steeds als fraseologismen kunnen worden beschouwd. Het beeld is in dit geval verbonden aan alle andere dingen, concepten etc., behalve het menselijke lichaam (bijv. Ned. *op één oor liggen*¹⁸ en Tsjech. *být v limbu*¹⁹).

2. groep (niet fraseologische equivalentie)

Deze groep omvat alle niet-fraseologische equivalenten die een parafrase van de originele FE zijn of de betekenis van het Nederlandse fraseologisme met andere woorden omschrijven of aangeven. Dat gebeurt vooral als er in de tweede taal geen gelijkwaardige equivalenten van vaste, fraseologische aard bestaan. Verder worden in deze groep gerangschikt de Tsjechische letterlijke vertalingen van de Nederlandse FE, die echter geen fraseologische karakter in het Tsjechisch hebben.

3. groep (zonder equivalent/niet te rangschikken)

De laatste categorie bevat alle gevallen waarin de Nederlandse fraseologismen niet worden vertaald en om verschillende redenen worden weggelaten; ze passen dus in geen van de bovenstaande categorieën.

4.3 Vertaalbaarheid van fraseologische eenheden

Bij het zoeken en vergelijken van fraseologische equivalenten treft men onder andere ook het probleem van hun vertaling aan. Het vertalen van fraseologismen hoort wegens hun specifieke karakter zeker bij de moeilijkste kwesties op dit gebied.²⁰ “De opstelling ten aanzien van de fraseologismen is zelfs een belangrijk criterium waaraan de vertaling kan worden beoordeeld.”²¹ In principe gaat het dus om het zoeken van een antwoord op de

---

¹⁸ GROOT, *Van Dale Idioomwoordenboek* (1999), 615.

¹⁹ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: 3. výrazy slovesné* (2009), 1152.

²⁰ Bij het vertalen gaat het niet alleen om eenvoudige overbrenging van de tekst van een taal naar de andere, maar ook van de overbrenging wat de vorm en de sfeer betreft. Vertaling. In: *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal* (2005), elektronische versie.

²¹ KUFNEROVA, Zlata et al. *Prekladani a cestina*. 1° dr. Jinocany: H&H, 1994, p. 85 ISBN 80-857-8714-8.

vraag: “Op welke manier moeten de fraseologische uitdrukkingen in een originele tekst worden vertaald zonder de sfeer van het werk te vernietigen”?²²

Een van de basisregels voor het vertalen van de FE is dat ze ook met behulp van een FE zou moeten worden vertaald, hetgeen niet altijd in de praktijk uitvoerbaar is. Er bestaan meerdere factoren die de uiteindelijke vorm van de vertaling bepalen. Ten eerste speelt natuurlijk de genetische en morfologische verwantschap en de nabijheid van de culturen een rol; hoe groter de afstand, hoe moeilijker het zoeken van dezelfde of soortgelijke fraseologismen is en er komen ook andere onderscheiden in de vertaling voor. Om de meest geschikte vertaling voor een FE te vinden moet de vertaler de culturele en historische ontwikkelingen van beide taalgemeenschappen goed kennen.²³ Zelfs als er dezelfde motivatiebronnen voor de fraseologismen bestaan, kunnen de bepaalde vormen van fraseologismen verschillen in elke taal. Vervolgens is de tekstuele context waarin de FE zich bevindt belangrijk. Haar betekenis is daarvan afhankelijk en de vertaler moet ook hiermee rekening houden en een passende vertaling kiezen. Bovendien hangt de vertaling in grote mate af van de voorkeur van de vertaler zelf.

De fraseologismen kunnen verder niet deel voor deel worden vertaald, maar ze moeten als één geheel worden beschouwd en worden vervangen. Soms zijn de fraseologismen niet duidelijk verplaatsbaar en volgens V. Ter-Harmsel Havlíková zijn de fraseologismen niet letterlijk vertaalbaar omdat het om twee “verschillende materialen”²⁴. (talen) gaat. Het handhaven van een fraseologisme waarvoor er geen fraseologische equivalent in de tweede taal bestaat kan problemen met het begrijpen veroorzaken. Aan de andere kant, de vertaler moet ook beseffen dat de vervanging of omschrijving van het fraseologisme de indruk van de oorspronkelijke tekst verandert. Veel fraseologismen hebben een “subjectieve evaluatie”²⁵ en ook aangesloten connotaties. Soms gaat het om minieme nuances die een oog voor detail vergen om de vertaling niet ongepast te maken. Het “verlies” van een fraseologisme is voor veel vertalers niet gewenst en daarom proberen

---

²² FRACKIEWICZ, *De Nederlandse fraseologismen op het gebied van scheepsbouw, scheepvaart, visserij en hun Poolse equivalenten* (1981), 18-19.

²³ Men moet niet vergeten dat de fraseologismen nauw met de taalgemeenschap verbonden zijn en de kenmerken van de gegeven cultuur bevatten.

²⁴ KRIJTOVÁ, Olga en Veronika HAVLÍKOVÁ. *Pozvání k překladatelské praxi: kapitoly o překládání beletrie*. Praha: Apostrof, 2013, p. 49. ISBN 978-80-87561-28-7.

²⁵ KUFNEROVA, *Prekladani a cestina* (1994), 87.

ze deze situatie te vermijden. Dat kan bijv. door zowel het oorspronkelijke fraseologisme alsook van het equivalent te vermelden. Naast het vermindering van de bekwaamheid heeft dat als gevolg dat “de lezer de gegeven mentaliteit en het coloriet beter leert kennen”.²⁶

---

²⁶ KRIJTOVÁ, HAVLÍKOVÁ, *Pozvání k překladatelské praxi* (2013), 49.

5 Nederlandse somatische fraseologismen in InterCorp

5.1 Taalcorpus en InterCorp

Het praktische deel van de gegeven scriptie gaat van de theoretische grondstellingen van de voorafgaande hoofdstukken uit. Het onderzoek voor deze scriptie wordt met behulp van het corpus InterCorp opgemaakt en daarom moet ook het corpus ten minste beknopt worden voorgesteld.

Het corpus is in de taalkunde een uitgebreide “verzameling van teksten”¹ die uit verschillende bronnen (zowel geschreven als gesproken) komen en worden getransformeerd naar de elektronische vorm. In het bestand met teksten van een elektronisch corpus, dat bovendien gemakkelijk toegankelijk voor het brede publiek is,² mag men willekeurig zoeken naar bepaalde taalkundige verschijnselen en kan ze zien in de context van hun gebruik. Het zoeken gaat altijd op basis van een gebruikersinterface, waardoor een zoekopdracht verder kan worden gespecificeerd. Het corpus biedt een groot voordeel aan in tegenstelling tot de woordenboeken waarin het taalverschijnsel meestal geïsoleerd staat. De context levert nieuwe en belangrijke (en ook werkelijke) informatie en daardoor is ook mogelijk een “taalgebruikonderzoek met toepassing van bestaande technische mogelijkheden”³ te maken.

Het voor de hand liggende nut van de taalcorpora is voor (maar niet uitsluitend) een taalkundig onderzoek en voor het leren (kennen) van de taal. Dat kan bijv. op het gebied van spelling, syntaxis, lexicologie, semantiek en ook fraseologie. Men neemt zelfs aan dat het gehele potentieel van het corpus nog niet volledig gebruikt wordt; daarvoor moet echter de methodologie bijgewerkt worden om nog relevantere resultaten te krijgen. Diepgaand wordt het corpus en zijn mogelijkheden door de corpustaalkunde bestudeerd.

---

¹ Corpus. In: *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal* (2005), elektronische versie.

² In praktijk het betekent dat slechts het aanmaken van een profiel en een toestel met de toegang tot de internet nodig zijn. Veel talen beschikken heden ten dage al over hun eigen taalcorpus. In deze corpora staat dan de desbetreffende taal centraal, het gebruik is dus niet alleen beperkt tot de meest verspreide talen.

³HÜNING, Matthias. Corpusonderzoek en contrastieve taalkunde: mogelijkheden en perspectieven. *Handelingen Colloquium Neerlandicum* [online]. 2001, n. 14 [gecit. 2015-04-24]. Toegankelijk van: <http://www.dbnl.org/tekst/_han001200001_01/_han001200001_01_0008.php>.

“De taalcorpora kunnen ook op basis van bepaalde criteria worden geclassificeerd”.⁴ Dan kunnen we de corpora bijv. volgens het onderwerp (algemeen/gespecificeerd), vorm van de oorspronkelijke tekst (geschreven/gesproken), het tijdperk waarmee het zich bezighoudt (synchronisch/diachronisch) of het aantal ingehouden talen (een/twee en meer) onderscheiden. Het geval van het InterCorp betreft juist de laatste twee categorieën. InterCorp is een project die ontstaan is in het kader van het Tsjechische nationale corpus. Het gaat om een synchronisch parallel corpus, d.w.z. dat het vanuit hedendaagse⁵ teksten bestaat die tegelijkertijd in meerdere talen⁶ voorkomen; het Tsjechisch dient dan hieronder als een knooppunt; i.a.w. elke tekst die daarin wordt opgenomen heeft een Tsjechische tegenhanger.

De zogenaamde “kern” van het InterCorp vormen vooral de literaire teksten. In totaal echter overheersen de teksten van de zgn. “collecties” die uit teksten uit het Europees Parlement, juridische teksten i.v.m. de Europese Unie, publicistische artikels en nieuw ook uit een aantal ondertitels bestaan. De oorspronkelijke teksten komen niet noodzakelijk alleen uit het Tsjechisch, er worden ook vertalingen tussen verschillende talen in beide richtingen vertegenwoordigd. Het Nederlandse deel van het InterCorp hoort bij de omvangrijkste corpora. Het bevat samen 81 125 duizend⁷ woorden, waarvan 9 370 duizend de “kern” uitmaken. Meer dan een derde van het totale aantal woorden bestaat uit ondertitels (29 363 duizend) en de rest zijn dan de andere teksten uit de al genoemde “collecties”.

Het doel van het InterCorp komt natuurlijk overeen met het doel van het corpus. Het voornaamste idee dat hier ligt is dat “de taal ook van buitenaf bestudeerd moet worden”,⁸ dus vanuit het perspectief van een andere taal. De grote inbreng van het InterCorp kan dus

---

⁴ CVRČEK, Václav en Olga RICHTEROVÁ (eds). Pojmy:korpus. Ústav ČNK při FF UK. *Příručka ČNK* [online]. 24. 11. 2014 [gecit. 2015-05-01]. Toegankelijk van: <<http://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:korpus>>.

⁵ In *InterCorp: Exploring a multilingual corpus* (2010:13) F. Čermák schrijft dat het alleen om de teksten gaat die pas na de Tweede Wereldoorlog zijn ontstaan.

⁶ Vanaf de bijwerking in december 2014 bevat de laatste versie van het InterCorp 38 talen en meer dan 1 500 000 duizend woorden.

⁷ Alle gegevens in dit hoofdstuk zijn overgenomen van: Korpus InterCorp. Ústav ČNK při FF UK. *InterCorp* [online]. 19.12. 2014 [gecit. 2015-05-01]. Toegankelijk van: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/intercorp/?req=page:info>>.

⁸ ČERMÁK, František et al. (eds). *InterCorp: exploring a multilingual corpus*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010, p. 13. ISBN 978-807-4220-425.

gewaardeerd worden juist bij het vertalen of op het gebied van de confronterende taalkunde.

5.2 Vraagstelling en werkwijze

Het onderzoek wordt uitgevoerd gebruik makende van het InterCorp om de antwoorden voor de onderstaande vragen te vinden:

1. In welke mate zijn de gekozen Nederlandse somatische fraseologismen in het InterCorp vertegenwoordigd in vergelijking met alle resultaten?
2. Worden de opgezochte Nederlandse fraseologismen met behulp van Tsjechische fraseologismen vertaald?
3. Bevatten de Tsjechische fraseologische equivalenten dezelfde somatische componenten als de opgezochte Nederlandse fraseologismen?

Uitgaande van de stellingen in het hoofdstuk 3 verwacht ik dat het aantal somatische fraseologismen in het InterCorp niet gering zal zijn in verband met alle contexten van het gebruik van de opgezochte woorden. Verder neem ik aan dat de Nederlandse FE vaak door Tsjechische FE zullen kunnen worden vertaald, die bovendien in meeste gevallen met hetzelfde lichaamsdeel verbonden zullen zijn. Dat betekent dat vooral de eerste groep van equivalentie zowel als de subgroepen daarin meer vertegenwoordigd zullen zijn dan de andere twee groepen.

Tijdens het proces van het zoeken werd de gebruikssinterface KonText gebruikt. Het Nederlands dient als uitgangstaal voor dit onderzoek en daarom werd zoals het uitgangscorpus het Nederlandse deel van het parallelle corpus InterCorp gekozen. Het bevat alleen de teksten oorspronkelijk in het Nederlands geschreven. Dit werd dan gekoppeld aan het Tsjechische corpus, zodat de resultaten samen met de Tsjechische vertalingen verschijnen. Op deze verzameling werden nog beperkende criteria toegepast. Er werd alleen door de literaire teksten gezocht, die als een deel van de volksletterkunde de algemeen gebruikte taal inhoudt.⁹ De lijst van de literaire werken in de “kern” van het

---

⁹ De taal die bijv. in de teksten van het Europees Parlement wordt gebruikt is vaak gespecialiseerd en heeft daardoor weinig te maken met dagelijks taalgebruik.

Nederlandse deel van het InterCorp waarvan de Nederlandse fraseologismen uitgehaald werden vindt men samen met de namen van hun vertalers in de bijlage I.¹⁰

Door de voorwaarden voor het zoeken te vernauwen werd een soort subcorpus opgemaakt. Daarna werden er de gekozen somatismen (de lichaamsdelen in verband met het hoofdstuk 3.2), namelijk 5 zelfstandig naamwoorden *hoofd, oog, oor, neus* en *mond*, één voor één in de browser van het InterCorp getypeerd. Bij het zoeken moest ook worden gedacht aan het feit dat het Nederlandse deel van het InterCorp niet gelemmatiseerd¹¹ is. Daardoor was de oplossing elk van de gekozen woorden vier keer - in vier verschillende vormen (enkelvoud, meervoud, verkleinwoord in enkelvoud en verkleinwoord in meervoud) op te zoeken.

Vervolgens vond het programma alle contexten, waarin de bovenstaande woorden of hun varianten werden gebruikt. Daarna was het nodig om alle FE uit te zoeken en te verzamelen. Dat werd met behulp van *Van Dale Idioomwoordenboek*, *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal* en *Nederlands-Tsjechisch woordenboek* gedaan. Van de fraseologismen en hun Tsjechische vertalingen werd daarna een soort “werkcorpus” opgemaakt, waarin bij elke vertaling het soort equivalentie werd bepaald (deze keer met behulp van Tsjechische fraseologische woordenboeken) en verder werden ze in bijbehorende categorie (de indeling wordt nader beschreven en uitgelegd in het hoofdstuk 4.2) gerangschikt. Hierbij volgt een beknopte overzicht van de categorieën:

1. **groep** (fraseologische equivalentie)
  - a. vertaling m.b.v. FE met hetzelfde somatisme
  - b. vertaling m.b.v. FE met andere dan het oorspronkelijke somatisme
  - c. vertaling m.b.v. andere FE (zonder somatische component)
2. **groep** (letterlijke vertaling, parafrase/omschrijvende equivalentie)
3. **groep** (zonder vertaalequivalent)

---

¹⁰ Deze lijst bevat in totaal 25 werken. De fraseologismen werden echter slechts in 23 van het hele aantal gevonden. De titels die geen (van de opgezochte) FE bevatten zijn met een asterisk (*) aangeduid.

¹¹ Lemmatisatie is een algoritme of proces van “de koppeling van de ingangsvorm van een woord met zijn woordenboekvorm (zgn. *lemma*), bijv. aansluiting van de vorm *schrijf* aan de infinitief *schrijven*” (Weisheitelová 1976:340) die kan vervolgens het zoeken verlichten. Als woorden in alle vormen in het bestand voorzien zijn van zijn trefwoordsvormen, dan kan het programma alle plaatsen vinden waar een woord (in iedere vorm) voorkomt.

Er werd ook een lijst van voorkomende Nederlandse FE en hun frequentie gemaakt (zie bijlage II). De laatste stap bestond uit de analyse van equivalenten, samenvatting en beoordeling van de resultaten, die onderaan wordt uitgewerkt.

5.3 Vergelijkende analyse

In totaal verschenen ongeveer 4100 collocaties waarin de opgezochte woorden en hun vormen voorkwamen. Minstens¹² in 660 gevallen ging het om een FE, hetgeen omtrent 16 % van alle contexten waar deze woorden werden gebruikt uitmaakt. Fraseologismen worden dus voldoende vertegenwoordigd wat deze soort teksten en taal betreft. Hieronder volgt het overzicht van resultaten, voorbeelden en diagrammen bij elke zoekopdracht.

5.3.1 Oor

De fraseologismen met de benaming voor het gehoororgaan kwamen onder alle resultaten het minst voor. De gedetailleerde resultaten zijn opgevangen in het diagram 1. Samen waren 48 FE met *oor* (of zijn varianten) gevonden, waarvan 54 % (26 vertalingen) werd in de subcategorie 1a gerangschikt, hetgeen het de grootste groep maakt (bijv. *het moet mijn ene oor in, mijn andere... - šlo mi to jedním uchem tam a druhým...*¹³). De tweede categorie met het grootste aantal exemplaren is dan de groep 2 met 19 vertalingen (bijv. *moeder moest een open oor hebben voor al m'n belevenissen — matka musela vyslechnout všechny moje zážitky*), die 40 % van het geheel uitmaken. Het aantal vertalingen die in de resterende groepen horen was onbeduidend laag, er was slechts een vertaling in de subgroep 1b (*een leerling met een oor voor muziek — žák, který má smysl pro hudbu*) en twee in de subgroep 1c (bijv. *ik ben heus droog achter mijn oren — já nejsem malé dítě*), de groep 3 bleef zelfs leeg.

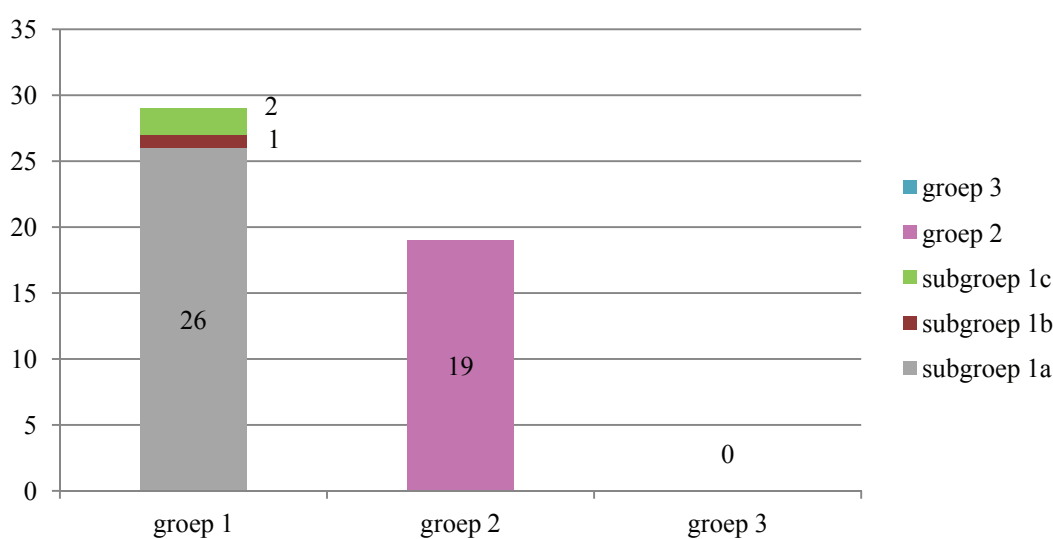
---

¹² Omdat er alleen maar de FE werden verzameld en samengevat die de woordenboeken genoemd in het voorafgaande hoofdstuk bevatten, het werkelijke aantal fraseologismen onder alle resultaten kan nog hoger zijn.

¹³ Alle voorbeelden in dit hoofdstuk zijn overgenomen van: BOKOVÁ, E. – HRNČÍŘOVÁ, Z. – VAVŘÍN, M.: Korpus InterCorp – nizozemština, versie 7 van 19. 12. 2014. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2014. Toegankelijk van: <http://www.korpus.cz>.

Onder de Nederlandse FE verschenen 22 verschillende fraseologismen (zie de inventaris in bijlage II),¹⁴ waarbij *iemand ter ore komen* en *zijn oren niet kunnen geloven* waren de meest vertegenwoordigde¹⁵ (6 en 5 keer). Er kwamen ook mogelijke variaties van de FE voor, die echter niet in de samenvatting opgenomen werden. Dat betreft bijv. *iemand de oren open doen*, *iemand de oren van de kop fluiten* of *de oren van zijn kop blokken*. De laatste twee zijn bijzonder vooral omdat het om varianten van Vlaamse schrijver Julien van Remoortere gaat.

Diagram 1: Indeling van vertalingen van FE met oor in groepen

5.3.2 *Neus*

Het tweede kleinste aantal fraseologismen uit alle resultaten was met het woord *neus* (of zijn varianten). Het ging namelijk over 62 FE. Zoals we in het diagram 2 kunnen zien, in de 50 % van alle gevallen (31 vertalingen) werden de Nederlandse FE vertaald door een fraseologisme dat ook met de *neus* te maken heeft (bijv. *die ouwen steken er hun neuzen in — ti staří do toho strkají nos*). Daarna werd 32 % van de vertalingen (20 vertalingen) in de groep 2 ingedeeld en de omschrijvende of letterlijke soort equivalentie is daardoor de tweede meest vertegenwoordigde categorie (bijv. *ik kan het haar niet de onder de neus*

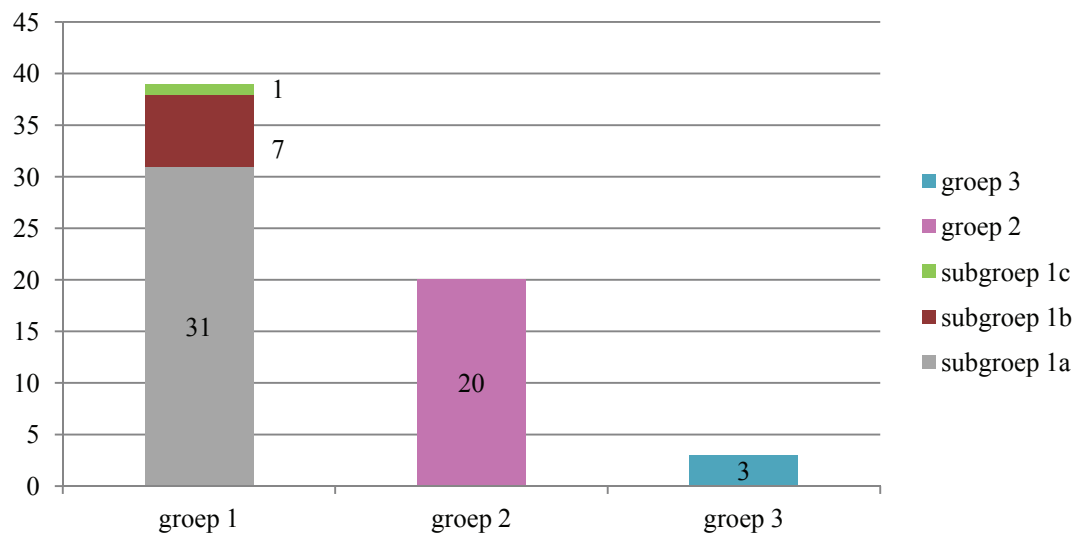
¹⁴ Men vindt er ook de fraseologismen die kwamen bij de andere opgezochte somatisme voor.

¹⁵ Men moet echter rekening houden ermee dat in elk geval kan de FE op andere manier worden vertaald, hetgeen geldt ook voor alle dergelijke voorbeelden in dit hoofdstuk. Eens kan dus de vertaling in de groep 1a worden gerangschikt en de volgende keer in de groep 2.

duwen — nemůžu jí to vytykat). Onder de vertalingen van FE met *neus* kwamen echter vaker voor (11 %; 7 vertalingen) dergelijke equivalenten die in de subgroep 1b horen (*de mannen komen mij de neus uit — mužští mi lezou krkem*) dan bij de vertalingen met *oor*. In de groep 1c kwam maar een vertaling voor (*we zaten altijd met de neus in de boeken — my pořád ležíme v knihách*) en drie keer werd de FE in de vertaling helemaal weggelaten.

Onder de resultaten verschenen 23 verschillende types FE, waarvan *iets langs zijn neus weg zeggen* en *iemand voor de neus liggen, staan, etc.* waren de meest frequente (8 en 14 keer). Wat de FE betreft, trof men vaak gelijkaardige fraseologismen aan met het voorzetsel *onder* in plaats van *voor* (bijv. *die onder haar neus gebeurde*). Deze werden echter niet als FE beschouwd, omdat ze in geen van de bronnen voorkomen. Tegengesteld was bijv. het geval van het fraseologisme *zijn neus ophalen* die ook met het werkwoord *optrekken* voorkwam. Hierbij gaat het waarschijnlijk weer om een Vlaamse variant (omdat het in het werk van Vlaamse schrijver J. van Remoortere te vinden is).

Diagram 2: Indeling van vertalingen van FE met *neus* in groepen

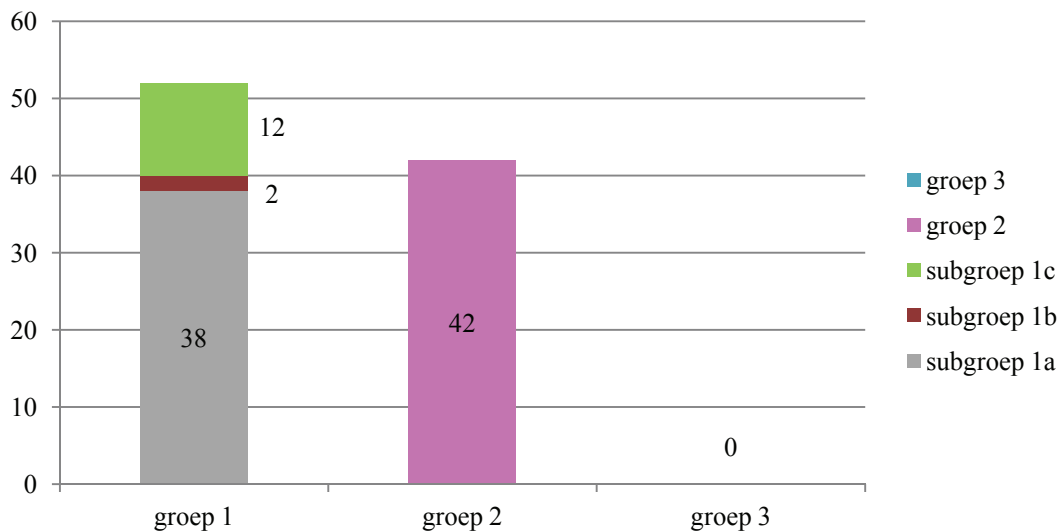
5.3.3 *Mond*

Het aantal fraseologismen met *mond* was de derde grootste (of kleinste). In totaal werden 94 FE gevonden. Zoals het diagram 3 laat zien, hebben ze deze keer vertalers in 45 % gevallen (42 vertalingen) geparafraseerd of letterlijk vertaald (bijv. *ik hield m'n mond — já jsem mlčela*) en de groep 2 is daardoor het meest vertegenwoordigd. Zonder groot verschil staat op de tweede plaats de subgroep 1a met 38 vertalingen die 40 % van het

geheel uitmaken (bijv. *ze was op zoek naar iemand die haar het antwoord in de mond kon leggen — hledala někoho, kdo by jí do úst vložil odpověď*). Een nogal aanzienlijk aantal vertalingen was ook in de subgroep 1c (13 %, 12 vertalingen) waarin de vertalingen m.b.v. een fraseologisme zonder somatische component horen (bijv. *de groten hadden hun mond gehouden - velcí mlčeli jako pěny*). In de subgroep 1b vallen in het geval van FE met *mond* slechts 2 vertalingen (bijv. *Magda heeft haar mond gehouden - Magda držela jazyk za zuby*) en de groep 3 is leeg.

In totaal verschenen 16 verschillende Nederlandse FE; de spreiding van hun frequentie was echter zeer onevenwichtig. Het fraseologisme (*zijn*) *mond houden* kwam totaal 44 keer voor, hetgeen bijna de helft is van alle resultaten bij deze zoekopdracht. De tweede meest voorkomende FE was dan *met open mond (kijken)*, die 13 keer verscheen. Interessant was het geval van de verbinding *met volle mond* die als *z plna hrdla* werd vertaald. De kwestie is of deze koppeling ook de geluidsterkte van een mondelinge uiting kan uitdrukken, of dat om een neologisme/verkeerde vertaling gaat; sowieso wordt in de woordenboeken geen andere dan de letterlijke betekenis daarvan vermeld en het werd dus niet bij de resultaten ingesloten.

Diagram 3: Indeling van vertalingen van FE met *mond* in groepen

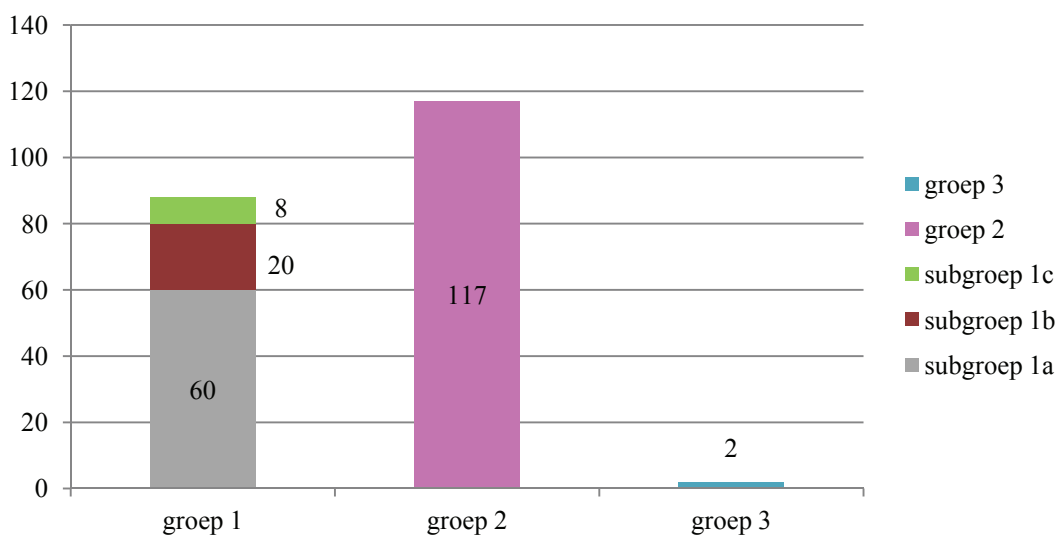
5.3.4 *Hoofd*

Onder alle resultaten maken de fraseologismen met *hoofd* (of zijn varianten) de tweede grootste groep. In totaal werden 207 FE verzameld. Het diagram 4 laat zien dat de

meest voorkomende vertalingen omschrijvingen of letterlijke vertalingen waren (117 vertalingen; dus 57 %) en daardoor is de groep 2 de meest vertegenwoordigde (bijv. *praat haar uit het hoofd - přesvědčím ji*). Precies 60 vertalingen van fraseologismen (29 %) hoort dan in de subgroep 1a (bijv. *het zal je niet naar de hoofd stijgen - nestoupne ti to do hlavy*). In de subgroep 1b vallen 20 vertalingen die 10 % van het geheel uitmaken (bijv. *ik heb het moeder naar het hoofd geslingerd — vmetla jsem to matce do tváře*). In de subgroep 1c werden 8 vertalingen gerangschikt (bijv. *hij was niet goed bij zijn hoofd — kape mu na maják*) en twee keer werd de Nederlandse FE in de Tsjechische vertaling weggelaten.

Er kwamen samen 35 verschillende fraseologismen voor, waarvan *iets uit het hoofd weten*, (*leren, kennen, etc.*) en *iets in zijn hoofd halen/krijgen* de meest frequente waren (27 en 28 keer). Ook in dit geval verschenen woordverbindingen die in geen van de woordenboeken staan en niet in de samenvatting werden ingesloten, maar die misschien wel als fraseologismen kunnen worden beschouwd (bijv. *het hoofd in de strop steken* of *iemand de haren van het hoofd kijken*).

Diagram 4: Indeling van vertalingen van FE met *hoofd* in groepen

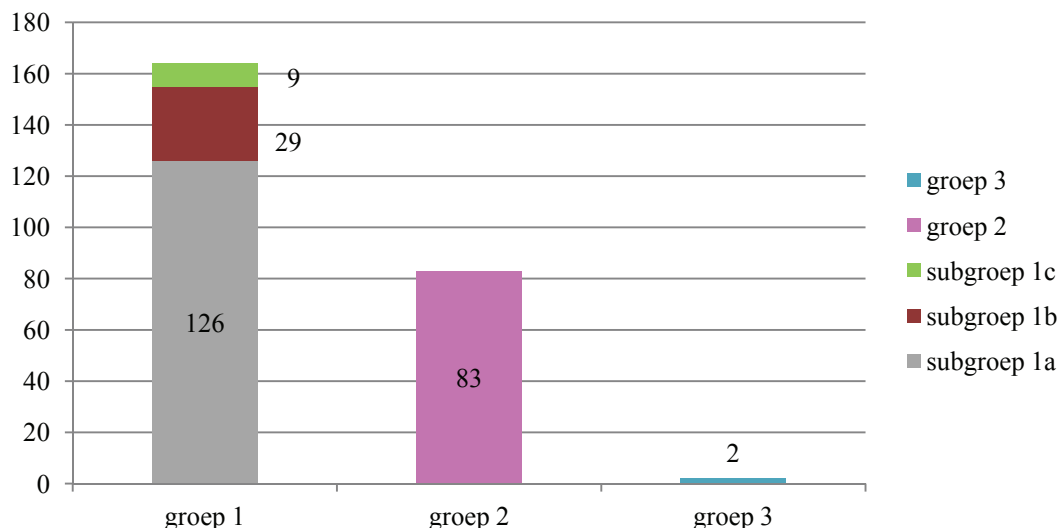
5.3.5 Oog

De fraseologismen met *oog* of de varianten van dit woord waren de meest veelvuldig onder alle resultaten. De onderstaande diagram (5) geeft gedetailleerde informatie aan. Samen werden 249 FE verzameld, waarvan het grootste deel van vertalingen (51 %, 126

vertalingen) hoort bij de subgroep 1a (bijv. *zover het oog reikte, moerasandijvie bloeide — kam oko dohlédlo, všude právě kvetl štěrbák bahenní*). De tweede categorie met meeste vertegenwoordigers is de groep 2, daarin vallen 83 vertalingen, hetgeen 33 % van het geheel uitmaakt (bijv. *ik heb geen goed oog voor uiterlijkheden — já nejsem moc všímavá co se týče zevnějšku*). Behoorlijk veel vertalingen - 29 (12 % van het totale aantal) bevindt zich ook in de subgroep 1b, die voor de fraseologische vertalingen met een ander somatisme (dan in de oorspronkelijke FE voorkomt) staat. Hier gaat bijv. om FE *oog in oog* (met iets of iem. staan — *někomu/něčemu stát tváří v tvář*). De subgroep 1c bevat 9 vertalingen (bijv. *Peet, hou de hond in het oog — Peete, drž v šachu psa*) en 2 FE komen zonder vertaling voor (groep 3).

In totaal treffen we aan 50 verschillende fraseologismen. De meest herhaalde waren *in mijn (zijn, haar, etc.) ogen iets zijn* (26 keer) en *iets onder de ogen zien* (15 keer). Als een belangwekkend voorbeeld kunnen we noemen het geval van het fraseologisme *geen oog dichtdoen* die ook in een variatie *geen oog toedoen* verscheen, en als het weer in het werk van J. van Remoortere voorkomt, kunnen we het als een Vlaamse variant beschouwen.

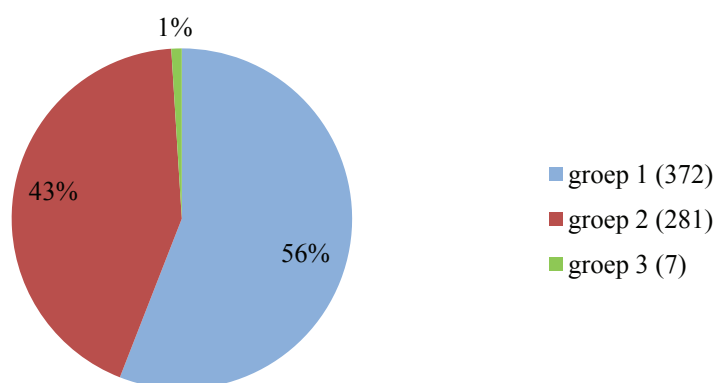
Diagram 5: Indeling van vertalingen van FE met oog in groepen

5.4 Samenvatting

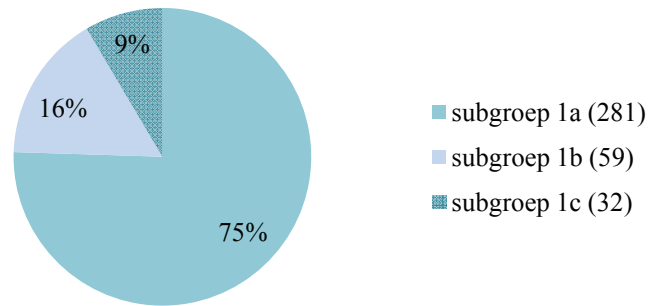
Met het oog op alle resultaten samengevat in de onderstaande diagrammen kunnen we constateren dat het aantal vertalingen dat tussen de haakjes vermeldt staat bij subgroep 1a (fraseologische equivalenten met hetzelfde somatisme – zie diagram 7) en groep 2 (niet-fraseologische equivalenten – zie diagram 6) gelijk is. Dit betekent dat de Nederlandse fraseologismen in dezelfde mate door Tsjechische fraseologische eenheden met het gelijke somatisme vertaald werden als door een parafrase of een letterlijke vertaling. In vergelijking met deze twee groepen waren de andere soorten equivalentie (groep 1b, 1c en 3) nogal weinig vertegenwoordigd. Als we echter naar de fraseologische vertaalequivalenten in het algemeen kijken (dus naar de groep 1 - zie diagram 6), dan zien we dat ze in totaal overheersen waarbij drie vierden van alle fraseologische equivalenten fraseologismen met hetzelfde somatisme waren (zie diagram 7). Het aandeel van de gevallen wanneer Nederlandse fraseologismen in de Tsjechische vertaling werden weggelaten (“zijn verdwenen”) is op de achtergrond van 660 fraseologismen zeer klein (1 % - zie diagram 6). Dit kan deels veroorzaakt worden door verkeerde koppeling van de corpora en het toont aan dat de vertalers bij het vertalen van de Nederlandse literaire teksten in het Tsjechisch heel zorgvuldig hebben gewerkt.

Diagram 6: Totaal aantal vertalingen in groepen

Diagram 7: Aantal fraseologische vertalingen (groep 1)

Conclusie

In mijn scriptie concentreer ik me op de Nederlandse somatische fraseologismen en hun Tsjechische vertaalequivalenten. Het eerste deel (hoofdstukken 1-4) vormt de theoretische basis. De taal wordt vanuit het standpunt van de cognitieve taalkunde benaderd waardoor de taal als een soort weerspiegeling van de perceptie van de wereld van een gemeenschap wordt beschouwd. De taal dient als een soort bril waardoor de werkelijkheid wordt aangekeken. Daar sluit de karakteristiek van het gebied van de fraseologie en van de fraseologische eenheden aan, die een bijzonder onderdeel van de woordenschat vormen en veel over een gemeenschap te zeggen hebben. Daarna volgt de bespreking van de somatische elementen die als iets universeels in de taal en ook in de fraseologie voorkomen. Als laatste wordt er in het kader van het confronterende karakter van het werk een typologie van equivalentie van Nederlandse somatische fraseologismen en hun Tsjechische vertaalequivalenten opgemaakt.

Het doel van het tweede deel van mijn scriptie was het uitvoeren van een analyse van de Nederlandse somatische fraseologismen en hun Tsjechische vertalingen, die uit het parallelle corpus InterCorp geëxcerpeerd werden, namelijk uit 25 Nederlandse literaire werken opgenomen in de bijlage I. Mijn verwachting gebaseerd op de theoretische invalshoeken opgenomen in de vakliteratuur was, dat deze somatische fraseologismen in de meeste gevallen met behulp van Tsjechische fraseologische eenheden met hetzelfde somatische component zouden vertaald worden. Deze veronderstelling werd echter niet bevestigd.

De resultaten laten zien dat de Nederlandse somatische fraseologismen in dezelfde mate werden vertaald zowel door gelijksoortige Tsjechische fraseologismen, als door een parafrase of een letterlijke vertaling. Deze situatie kan door meerdere redenen veroorzaakt worden. De belangrijkste is waarschijnlijk het feit dat het niet om woordenboekequivalenten gaat, maar om vertalingen. Bij het maken van een vertaling worden meer doelen beoogd dan alleen het vinden van een gelijkwaardige fraseologische equivalent. Ook als er zo'n equivalent bestaat, hoeft het niet in de tekstuele context te passen of kan het andere connotaties hebben. Bovendien spelen er de individuele voorkeuren van elke vertaler een rol. Verder kunnen de verschillen in de manier van vertalen toegeschreven worden aan bepaalde algemene verschillen tussen de twee talen en

de gemeenschappen. Het aandeel van fraseologische vertaalequivalenten in het algemeen neemt echter onder alle resultaten de overhand.

Als opmerkelijk kan worden aangewezen in hoeverre mate de fraseologismen in verband komen met het totale gebruik van een woord. Uit de resultaten blijkt dat het bijna in één op de vijf contexten om een fraseologisme gaat. Daarnaast vind ik opvallend de vertalingen die in de subgroep 1b horen - met andere woorden de vertalingen van de fraseologische aard die een ander somatisme bevatten, maar vaak een identieke structuur hebben (bijv. *door het oog van de naald kruipen* — *prolézt uchem jehly*). In deze gevallen zou het zeer interessant zijn om de oorsprong van de fraseologische eenheden in beide talen onder de loep te nemen om te zien of het slechts om een toeval gaat, of of er werkelijk gemeenschappelijke wortelen bestaan en welke achtergrond deze afwijkingen hebben.

Hoewel de resultaten van het onderzoek niet volledig met mijn verwachtingen overeenkomen, zijn ze er ook niet in tegenspraak mee. Ondanks alle bovengenoemde factoren die de resultaten beïnvloeden, is er een duidelijke tendens te zien om de Nederlandse somatische fraseologismen met behulp van de Tsjechische somatische fraseologismen (met dezelfde lexicale component) te vertalen. Dit feit kan niet alleen als een bewijs van het bestaan van een gemeenschappelijke Europese culturele kring worden beschouwd, maar ook als een bevestiging van de cognitieve principes en van het universele karakter van de somatisme.

Resumé in het Tsjechisch

Tato bakalářská práce se zabývá vybranými nizozemskými fraseologismy obsahujícími somatický lexikální komponent a jejich českými překlady v paralelním korpusu InterCorp. První kapitola práce nabízí úvod do kognitivní lingvistiky. V rámci jejího pojetí funguje jazyk jako nástroj poznávání, v němž se zároveň odráží i vnímání světa daného společenství. Na tomto základě je pak možné analýzou jazyka rekonstruovat jeho jazykový obraz světa.

Druhá kapitola se zabývá ústředním pojmem v oblasti frazeologie a jeho základními charakteristikami. Frazeologie je následně jako součást slovní zásoby uvedena do souvislosti s kognitivním přístupem v lingvistice. Obsahuje množství ustálených slovních spojení se specifickým významem, která jsou často užívána již po velmi dlouhou dobu. Proto v sobě uchovává pestré svědectví vypovídající o již zmíněném jazykovém obrazu.

Třetí kapitola pojednává o přítomnosti prvků vztahujících se k lidskému tělu a tělesným zkušenostem v jazyce, a tedy i ve frazeologii. Vzhledem k jejich všeobecné povaze je možné se s nimi setkat takřka ve všech jazycích. Metaforické přenášení tělesných zkušeností na jevy v okolním světě nám pomáhá se v něm zorientovat a strukturovat ho, což se v mnoha jazycích odráží stejným způsobem.

Čtvrtá kapitola je vzhledem k povaze práce věnována konfrontační lingvistice a vytvoření teorie ekvivalence pro určení míry, v níž český překlad odpovídá původním nizozemským somatickým fraseologismům. V souladu s východiskem v předcházejících kapitolách je již v úvodu vysloven předpoklad, že české ekvivalenty nizozemských frazémů budou ve většině případů frazeologické povahy a budou rovněž obsahovat stejný somatický lexikální prvek.

V páté kapitole jsou vedle popisu jazykových korpusů a metodiky výzkumu prezentovány a analyzovány jeho výsledky. Ukázalo se, že závěry tohoto výzkumu vyslovenou hypotézu potvrzují pouze částečně a že ve stejné míře, v jaké docházelo k překládání pomocí českého somatického frazému, byly nizozemské frazémy parafrázovány. Z výsledků vyplývá také to, že frekvence užití frazémů je relativně vysoká. Závěrečná část práce obsahuje shrnutí práce a interpretaci výsledků se zdůrazněním některých poznatků.

Summary

This bachelor thesis deals with selected Dutch somatic phraseologisms and their Czech translation equivalents in the parallel corpus InterCorp. The first chapter provides an introduction to the field of cognitive linguistics. According to this discipline the language is a cognitive instrument and reflects the perception of the world of a certain community. Based on this, it is possible to create its linguistic worldview through a linguistic analysis.

The second chapter deals with the central concept of the phraseology and its characteristics. As a part of vocabulary, the phraseology is linked with the cognitive approach. The field of phraseology represents a quantity of fixed expressions with a distinctive character, often used for a very long time. Therefore it conserves an interesting evidence of the above mentioned language worldview.

The third chapter discusses the presence of elements related to human body and physical experiences in the language, thus also in the phraseology. With regard to their universal character, it is possible to find them in nearly every language. Metaphoric transferring of the physical experiences to phenomena in the world around us helps with orientation and reality structuring, which is shown in the same way in many languages.

Considering the focus of this thesis, the fourth chapter is dedicated to the confrontational linguistics and creation of equivalence typology for the level of congruence between the Czech translations and the original Dutch somatic phraseologisms. Keeping the ideas mentioned in the previous chapters in mind, an assumption that the Czech translations mostly have a phraseological character has been already formulated in the introduction of this thesis, including the identical somatic lexical components..

Besides the description of the language corpora and of the methods of research, the results of the research conducted are being presented and analysed in the fifth chapter. It turned out that the expectations can be confirmed only partially and the number of translations using a Czech somatic phraseologism equals the number of translations by paraphrase. By these results it can be demonstrated that the frequency of the phraseologisms used in the translation is relatively high. The final part of the work contains the summary of the work and interpretation of the results.

Bronnen

BACHMANNOVÁ, Jarmila et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002, 604 p. ISBN 80-710-6484-X.

BEDNAŘÍKOVÁ, Božena (ed). *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, 323 p.

BOKOVÁ, E. – HRNČÍŘOVÁ, Z. – VAVŘÍN, M.: Korpus InterCorp – nizozemština, versie 7 van 19. 12. 2014. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2014. Toegankelijk van: <http://www.korpus.cz>.

BOON, T. den en GEERAERTS, D. *Van Dale: Groot woordenboek van de Nederlandse Taal*: 3 Dl. 14e dr. Utrecht: Van Dale Lexicografie, 2005. Elektronische versie.

BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4e dr. Praha: Triton, 2003, 487 p. ISBN 80-725-4321-0.

CVRČEK, Václav en Olga RICHTEROVÁ (eds). *Pojmy: korpus*. Ústav ČNK při FF UK. *Příručka ČNK* [online]. 24. 11. 2014 [gecit. 2015-05-01]. Toegankelijk van: <<http://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:korpus>>.

ČERMÁK, František et al. (eds). *InterCorp: exploring a multilingual corpus*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010, 253 p. ISBN 978-807-4220-425.

ČERMÁK, František en Hrnčířová ZDENKA. *Nizozemsko-český slovník: Nederlands-Tjechisch woordenboek*. Voznice: LEDA, 2005, 1039 p. ISBN 80-859-2712-8.

ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: 1. Přirovnání*. Praha: Leda, 2009, 507 p. ISBN 978-80-7335-216-5.

ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: 2. výrazy neslovesné*. Praha: Leda, 2009, 547 p. ISBN 978-80-7335-217-2.

ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: 3. výrazy slovesné. 2*. Praha: Leda, 2009, 1247 p. ISBN 978-80-7335-218-9.

ČERMÁK, František. *Somatic idioms revisited*. In: EISMANN, Wolfgang. *Europhras '95: europäische Phraseologie im Vergleich : gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*. Bochum: N. Brockmeyer, 1998, p. 109-119. ISBN 3819605673.

ČERNÝ, Jiří. *Malé dějiny lingvistiky*. 1e dr. Praha: Portál, 2005, 239 p. ISBN 80-717-8908-9.

ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. 2e dr. Olomouc: Rubico, 2008, 248 p. ISBN 978-807-3460-938.

DIRVEN, Rene en Marjolyn VERSPOOR. *Cognitieve inleiding tot taal en taalwetenschap*. 1e dr. Leuven: Acco, 1999, 326 p. ISBN 90-334-4285-X.

EEDEN, Ed van. *Groot spreekwoordenboek*. Aartselaar: Zuidnederlandse Uitgeverij, 1997, 248 p. ISBN 90-243-6357-8.

FRACKIEWICZ, Iwona. *De Nederlandse fraseologismen op het gebied van scheepsbouw, scheepvaart, visserij en hun Poolse equivalenten*. Wrocław, 1981. Masterscriptie. Uniwersytet Wrocławski.

GROOT, Hans de [hoofdred.]. *Idioomwoordenboek: verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden*. 1^e dr. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij The Reader's Digest, ©1999, xix, 1049 p. ISBN 90-6648-305-9-X.

HRNČÍŘOVÁ, Z. Somatische fraseologische uitdrukkingen in het Nederlands en het Tsjechisch. In: *Thesaurus polyglottus*, Wrocław 2004, p. 151-159.

HÜNING, Matthias. Corpusonderzoek en contrastieve taalkunde: mogelijkheden en perspectieven. In: *Handelingen Colloquium Neerlandicum* [online]. 2001, n. 14 [gecit. 2015-04-24]. Toegankelijk van: <http://www.dbnl.org/tekst/_han001200001_01/_han001200001_01_0008.php>.

KLIMASZEWSKA, Zofia. Fraseologie en het onderwijs Nederlands als Vreemde Taal. In: *Handelingen Colloquium Neerlandicum* [online]. 1991, n. 11 [gecit. 2015-04-20]. Toegankelijk van: <http://www.dbnl.org/tekst/_han001199101_01/_han001199101_01_0008.php>.

KLIMASZEWSKA, Zofia. Nederlandse idiomatiek in intercultureel perspectief: Het probleem van de motivering in de fraseologie. *Acta Comenii* Amos III, Bratislava, 2000, p. 105-113.

Korpus InterCorp. Ústav ČNK při FF UK. *InterCorp* [online]. 19.12. 2014 [gecit. 2015-05-01]. Toegankelijk van: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/intercorp/?req=page:info>>.

KOWALSKA-SZUBERT, Agata Joanna. *De kool en de geit: Nederlandse vaste verbindingen met een dier- of plantelement*. Utrecht, 1996. ISBN 9054340584. Afstudeerscriptie. Universiteit Leiden.

KRIJTOVÁ, Olga en Veronika HAVLÍKOVÁ. *Pozvání k překladatelské praxi: kapitoly o překládání beletrie*. Praha: Apostrof, 2013, 154 p. ISBN 978-80-87561-28-7.

KUFNEROVA, Zlata et al. *Prekladani a cestina*. 1e dr. Jinocany: H&H, 1994, 260 p. ISBN 80-857-8714-8.

LAKOFF, George en Mark JOHNSON. *Leven in metaforen*. Vert. Dam, Monique van Nijmegen: Uitgeverij SUN, 1999. 264 p. ISBN 90-6168-665-2.

MÁČELOVÁ-VAN DEN BROECKE, Emmy en Dana SPĚVÁKOVÁ. *Česko-nizozemský slovník: Tsjechisch-Nederlands woordenboek*. Voznice: Leda, 2005, 1185 p. ISBN 80-733-5057-2.

MACH, V. en S. MACHOVÁ. Kontrastivní výzkum: pokračování konfrontačních metod české lingvistiky. *Slovo a slovesnost; list Prazskeho linguistickeho krouzku* [online]. 1974, jaargang. 35, n. 1 [gecit. 2015-02-15]. Toegankelijk van: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2218>>.

MÁLKOVÁ, Kateřina. K některým ekvivalenčním typům českých a nizozemských nominálních frazémů. *Jazykovědné aktuality: zpravodaj Jazykovědného sdružení při Československé akademii věd*, 2001, jaargang. 38, n. 3, p. 98-105. ISSN 1212-5326.

MOLLAY, Erzsébet. Overeenkomsten en verschillen tussen Nederlandse en Hongaarse vaste woordverbindingen. In: *Colloquium Neerlandicum X*, Woubrugge: 1989, p. 179-186.

MRHAČOVÁ, Eva. *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice: (tematický frazeologický slovník II)*. 1e dr. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000, 201 p. ISBN 80-704-2570-9.

MRHAČOVÁ, Eva en Renáta PONCZOVÁ. *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice: česko-polský a polsko-český slovník*. 1e dr. Šenov u Ostravy: Tilia, 2004, 412 p. ISBN 80-861-0190-8.

SALZMANN, Zdenek. *Linguistic anthropology: a short introduction*. Praha: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2012, 70 p. ISBN 978-808-6879-321.

SEKANINOVÁ, Ella. *Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi*. 1e dr. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej Akad. Vied, 1993. 251 p. ISBN 80-224-0373-3.

SOUBUSTOVÁ, Jitka. Kognitivní pohled na sémantiku idiomů. In: *Jazykovědné aktuality*, jaargang. XXVIII - 2001, n.3, p. 87-92.

STRAZHAS, Nedda. Idioms containing the noun eye in the English, French, German, Lithuanian and Russian languages. *Folia Linguistica* [online]. 1980, jaargang 14, 1/2, p. 169-178 [gecit. 2015-01-30]. DOI: 10.1787/9789282102114-en-fr.

ŠTĚPÁN, Josef. Frazém než bys řekl švec a jazykový obraz světa. *Nase rec* [online]. Praha, 2007, jaargang 90, n. 4 [gecit. 2015-04-24]. Toegankelijk van: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7964>>.

TURNER, Mark. *Literární mysl: o původu myšlení a jazyka*. Vert. Trávníčková, O. 1e dr. Brno: Host, 2005, 278 p. ISBN 80-729-4130-5.

VAŇKOVÁ, Irena. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. 1^e dr. Praha: Karolinum, 2005, 343 p. ISBN 80-246-0919-3.

VERSTRATEN, Linda. *Vaste verbindingen. Een lexicologische studie vanuit cognitief-semantisch perspectief naar fraseologismen in het Nederlands*. Utrecht: Uitgever Led, 1992, 283 p. ISBN 90-5434-003-7.

VRHEL, František. *Základy etnolingvistiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 174 p.

WEISHEITLOVÁ, Jana. K některým problémům automatické morfologické analýzy a lemmatizace. *Slovo a slovesnost: list Prazskeho linguistickeho krouzku*. Praha, 1976, n. 4, p. 340-343. Toegankelijk van: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2413>.

WIERZBICKA, Anna. *Semantics: primes and universals*. Oxford: Oxford University Press, 1996, 500 p. ISBN 01-987-0003-2.

Bijlagen

Bijlage I: Lijst van de Nederlandse literaire werken in de “kern” van het InterCorp en hun vertalers

Auteur	Titel	Vertaler
Daisne, Johan	<i>De trein der traagheid</i>	Krijtová, Olga
Diekmann, Miep	<i>Padu is gek</i>	Krijtová, Olga
Claus, Hugo	<i>De Metsiers</i>	Krijtová, Olga
Frank, Anne	<i>Het Achterhuis</i>	Drápal, Miroslav
Grunberg, Arnon	<i>Blaauwe maandagen</i>	Havlíková, Veronika
Haasse, Hella	<i>Heren van de Thee</i>	Schürová, Petra
't Hart, Maarten	<i>Het woeden ter gehele wereld</i>	Pellarová, Jana
de Hartog, Jan	<i>Het ziekenhuis</i>	Elman, Jiří
Japin, Arthur	<i>Een schitterend gebrek</i>	Krijtová, Olga
de Loo, Tessa	<i>De tweeling</i>	Pellarová, Jana
van Loon, Karel Glastra	<i>De Passievrucht</i>	Pellar, Ruben
de Moor, Margriet	<i>Eerst grijs dan wit dan blauw</i>	de Bruin-Hübllová, Magda
Mulisch, Harry	<i>De aanslag</i>	Krijtová, Olga
	<i>De grens*</i>	Nouzová, Marta; Hronová, Jitka
	<i>De procedure</i>	Havlíková, Veronika
	<i>Twee vrouwen</i>	Krijtová, Olga
	<i>Wat gebeurde er met sergeant Massuro?</i>	Nouzová, Marta; Hronová, Jitka
Nooteboom, Cees	<i>Het volgende verhaal</i>	Krijtová, Olga
	<i>Rituelen</i>	Havlíková, Veronika
Palmen, Connie	<i>De vriendschap</i>	de Bruin-Hübllová, Magda
van Remoortere, Julien	<i>Een veilig, stinkend nest</i>	Krijtová, Olga
Schmidt, Annie	<i>Het luciferdoosje*</i>	Krijtová, Olga
	<i>Minoes</i>	Růžková, Jitka

Schmidt, Annie	<i>Roel met gevoel</i>	Krijtová, Olga
Wolkers, Jan	<i>Een roos van vlees</i>	Krijtová, Olga

Bijlage II: Lijst van de opgezochte Nederlandse fraseologismen en hun frequentie

1. Oor

FE	frequentie
<i>iets komt iem. ter ore</i>	6×
<i>zijn oren (niet kunnen) geloven</i>	5×
<i>een draai/klap om de oren krijgen</i>	4×
<i>één en al oor zijn</i>	3×
<i>het gaat het ene oor in en het andere uit</i>	3×
<i>(met) oren en poten</i>	3×
<i>wel/geen oren hebben naar/voor iets</i>	3×
<i>dat klinkt mij bekend in de oren</i>	2×
<i>lachen, grijnzen van oor tot oor</i>	2×
<i>de oren spitsen/opsteken</i>	2×
<i>een open oor hebben voor iets</i>	2×
<i>zijn oren sluiten voor iets</i>	2×
<i>iets in zijn oor/oren knopen</i>	2×
<i>een gewillig oor vinden bij iem.</i>	1×
<i>iem. de oren van het hoofd eten</i>	1×
<i>iem. de oren van zijn kop zagen</i>	1×
<i>nog niet droog achter de oren zijn</i>	1×
<i>met een half oor luisteren naar iets</i>	1×
<i>dat klinkt mij als muziek in de oren</i>	1×
<i>kleine potjes hebben grote oren</i>	1×
<i>iets met eigen oren gehoord hebben</i>	1×
<i>zijn oren zouden tuiten</i>	1×
totaal	48

2. Neus

FE	frequentie
<i>voor iemands neus staan, liggen, etc.</i>	14×
<i>iets langs zijn neus weg zeggen</i>	8×
<i>zijn neus ophalen/optrekken voor iem. of iets</i>	5×
<i>iem. iets onder de neus wrijven</i>	3×
<i>een frisse neus halen</i>	3×
<i>bleek/wit om de neus zijn/worden</i>	3×
<i>iem. de deur voor de neus dichtdoen</i>	3×
<i>iem. met zijn neus ergens op duwen</i>	3×
<i>altijd met zijn neus in de boeken zitten</i>	2×
<i>niet verder kijken dan zijn neus lang is</i>	2×
<i>een (fijne) neus hebben voor iets</i>	2×
<i>iem. met de neus op de feiten drukken</i>	2×
<i>zijn neus overal in steken, overal met zijn neus bij zijn</i>	2×
<i>een lange neus maken naar iemand</i>	1×
<i>dat gaat aan zijn neus voorbij</i>	1×
<i>ergens met zijn neus bovenop staan</i>	1×
<i>het komt me mijn neus uit</i>	1×
<i>het neusje van de zalm</i>	1×
<i>iets aan iemands neus hangen</i>	1×
<i>iets in de neus krijgen</i>	1×
<i>lelijk op zijn neus kijken</i>	1×
<i>zijn neus achterna lopen</i>	1×
<i>winnen met de vingers in de neus</i>	1×
totaal	62

3. Mond

FE	frequentie
<i>zijn mond houden</i>	44×
<i>met open mond (naar iets kijken)</i>	13×
<i>de mond opendoen</i>	10×
<i>daar valt je de mond van open</i>	4×
<i>een grote mond hebben</i>	3×
<i>iem. de mond snoeren</i>	3×
<i>iets in de mond (durven) te nemen</i>	3×
<i>iets uit zijn mond sparen</i>	3×
<i>zijn mond voorbijpraten</i>	3×
<i>dat ligt hem in de mond bestorven</i>	2×
<i>een aardig mondje over de grens praten</i>	1×
<i>het gaat van mond tot mond</i>	1×
<i>voor veel monden hebben te zorgen</i>	1×
<i>iem. iets in de mond leggen</i>	1×
<i>een grote mond opzetten tegen iem.</i>	1×
<i>iem. het eten uit de mond kijken</i>	1×
totaal	94

4. Hoofd

FE	frequentie
<i>iets in het hoofd halen/krijgen</i>	28×
<i>iets uit het hoofd weten, leren, kennen, ...</i>	27×
<i>aan het hoofd (staan, zitten, ...)</i>	15×
<i>iem. door het hoofd spoken</i>	12×
<i>met rood hoofd/ rood hoofd hebben, krijgen</i>	11×
<i>licht in het hoofd hebben/zijn</i>	10×
<i>iets of iem. over het hoofd zien</i>	9×
<i>iem. of iets in zijn hoofd hebben</i>	8×
<i>iem. in het hoofd komen</i>	8×
<i>iem. iets uit het hoofd praten</i>	7×
<i>boven het hoofd hangen</i>	7×
<i>iets. uit het hoofd laten, zetten</i>	7×
<i>iets/wat/veel aan zijn hoofd hebben</i>	6×
<i>hoofd vol iets hebben</i>	5×
<i>het hoofd loopt ervan om</i>	5×
<i>iem. naar het hoofd slingeren, gooien</i>	5×
<i>het hoofd er niet bij hebben</i>	5×
<i>iem. boven/over het hoofd groeien</i>	3×
<i>iem. door het hoofd schieten</i>	3×
<i>niet wel bij/ in het hoofd zijn</i>	3×
<i>(met) geen haar op mijn hoofd</i>	3×
<i>zich het hoofd breken over iets</i>	3×
<i>met opgeheven/opgericht hoofd</i>	2×
<i>iem. in het hoofd stijgen</i>	2×
<i>het hoofd bieden</i>	2×
<i>een hard hoofd hebben in iets</i>	2×
<i>het hoofd laten hangen</i>	1×
<i>zich voor zijn hoofd slaan</i>	1×
<i>het hoofd buigen</i>	1×

<i>het hoofd boven water houden</i>	1×
<i>het hoofd koel houden</i>	1×
<i>het hoofd schudden</i>	1×
<i>zich de haren uit het hoofd trekken, rukken</i>	1×
<i>mijn hoofd staat er (nu) niet naar of op</i>	1×
<i>dak boven het hoofd hebben</i>	1×
totaal	207

5. Oog

FE	frequentie
<i>in mijn oog/ogen</i>	26×
<i>iets. onder de ogen zien</i>	15×
<i>iets met eigen ogen zien</i>	13×
<i>(geen) oog hebben voor iets of iem.</i>	13×
<i>iets of iem. uit het oog verliezen</i>	12×
<i>oog in oog (staan)</i>	12×
<i>voor iemands ogen/voor het oog van</i>	12×
<i>iets of. iem. in het oog houden</i>	12×
<i>onder vier ogen</i>	11×
<i>met het oog op</i>	9×
<i>aan het oog onttrekken</i>	9×
<i>iets. of iem. in het oog krijgen</i>	7×
<i>zijn ogen uitkijken/stukkijken</i>	7×
<i>een oogje hebben op iemand</i>	7×
<i>iem. (recht) in de ogen kijken</i>	7×
<i>iem. onder de ogen (durven) komen</i>	6×
<i>zover het oog reikt</i>	5×
<i>het oog op iets of iem. hebben</i>	5×
<i>iem. de ogen openen</i>	5×
<i>geen oog dichtdoen/toedoen</i>	4×
<i>grote ogen opzetten</i>	4×
<i>iets onder ogen krijgen</i>	4×
<i>een blauw oog</i>	3×
<i>met blote oog</i>	3×
<i>iem. naar de ogen zien</i>	3×
<i>zijn ogen niet kunnen geloven</i>	3×
<i>iets met de ogen van een ander zien</i>	3×
<i>oog om oog (tand om tand)</i>	2×
<i>doorn in het oog zijn</i>	2×

<i>op het oog</i>	2×
<i>iets niet met droge ogen kunnen aanzien</i>	2×
<i>met andere ogen bekijken</i>	2×
<i>ogen sluiten voor iets</i>	2×
<i>in het oog springen</i>	1×
<i>uit het oog, uit het hart</i>	1×
<i>door het oog van een naald kruipen</i>	1×
<i>iets met een half oog zien</i>	1×
<i>niemand naar de ogen hoeven te kijken/zien</i>	1×
<i>ogen in z'n rug voelen prikken</i>	1×
<i>iets met lede ogen aanzien</i>	1×
<i>(goed) uit zijn ogen kijken</i>	1×
<i>iem. een rad voor (de) ogen draaien</i>	1×
<i>met de ogen knipperen</i>	1×
<i>pijn aan de ogen doen</i>	1×
<i>zijn ogen de kost geven</i>	1×
<i>ogen in de rug hebben</i>	1×
<i>met veel haken en ogen</i>	1×
<i>ogen in de zak hebben</i>	1×
<i>oog/oogje in het zeil houden</i>	1×
<i>met scheve ogen aanzien, aankijken</i>	1×
totaal	249

Anotace

Jméno autora: Dita Macáková

Název katedry a fakulty: Katedra nederlandistiky FF UP v Olomouci

Název bakalářské práce: Nizozemské somatické frazeologismy a jejich české ekvivalenty v paralelním korpusu InterCorp

Název bakalářské práce v angličtině: Dutch somatic phraseologisms and their Czech equivalents in the parallel corpus InterCorp

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Kateřina Křížová, Ph.D.

Počet stran: 47 (text práce)

Počet znaků (včetně mezer): 97 429 (text práce)

Počet příloh: 2 (9 stran)

Počet titulů použité literatury: a) tištěné zdroje: 37

b) internetové zdroje: 7

Klíčová slova: kognitivní lingvistika, somatismy, frazeologie, nizozemština, čeština, ekvivalence, korpus, InterCorp

Krátká charakteristika: Tato práce se zabývá nizozemskými somatickými frazeologismy, které v sobě zahrnují pojmenování hlavy a smyslových orgánů, a jejich českými překlady. Teoretická část práce pojednává o kognitivní lingvistice, frazeologii a kontrastivní lingvistice; další kapitoly jsou věnovány somatismům v jazykovém kontextu a jazykovým korpusům. V praktické části byl za pomoci paralelního korpusu InterCorp vytvořen subkorpus z nalezených nizozemských somatismů a jejich českých překladů. U těchto překladů byla poté zjišťována míra jejich ekvivalence.